

NAIDA NOZIEGUMI: PRAKSE UN PROBLĒMAS

NACIONĀLAIS ZIŅOJUMS - LATVIJA

Anhelita Kamenska, Dr. iur Ēriks Treļš

© Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2017
Autori: Anhelita Kamenska 2.-18.lpp
Dr.iur. Ēriks Treļš 19. - 64.lpp

ISBN 978-9934-8542-4-8

Par šīs publikācijas saturu pilnībā atbild tās autori un tā nekādā veidā neatspoguļo Eiropas Komisijas viedokli.

SATURA RADĪTĀJS

Ievads	2
Kopsavilkums	3
I	5
ES Pamatlēmums par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm (4. pants)	5
Noziedzīgu nodarījumu klasifikācija	6
ES Cietušo atbalsta direktīva	7
ES Rīcības kodekss naida runas apkarošanai internetā	7
Latvija	8
Valsts iestāžu pasākumi	8
Starptautisko organizāciju vērtējumi par situāciju Latvijā	9
Starptautisko organizāciju galvenie ieteikumi	12
Statistikas dati	12
Aptaujas	13
Pētījumi	14
Citas aktivitātes	17
II	19
Vispārēja informācija par pētījumu	19
Krimināllikuma 78. un 150. panta piemērošana praksē – interviju analīze	21
Secinājumi un priekšlikumi	58

IEVADS

Šī publikācija par Latvijas situāciju ir viens no piecu valstu pētījumiem, kuros mēģināts izsekot naida noziegumiem visos kriminālprocesa posmos. Citi pētījumā iesaistītie partneri ir no Zviedrijas, Lielbritānijas, Čehijas un Īrijas.

Pētījums atspoguļo attīstību naida noziegumu un naida kurināšanas novēršanas jomā Latvijā laika periodā no 2014. gada. Tā ir saistīta ar izmaiņām normatīvajos aktos, pārņemot ES Pamatlēmuma par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm (4. pants) un ES Cietušo atbalsta direktīvas prasības, gan oficiālu un neoficiālu datu vākšanu par naida noziegumiem, gan pētniecību par šiem jautājumiem. Pētījumā arī apkopotas starptautisko cilvēktiesību uzraudzības mehānismu (ANO, Eiropas Padome) nesenas rekomendācijas Latvijai naida noziegumu un naida runas apkarošanai.

Pētījumā sniegti krimināltiesību sistēmas speciālistu viedokļi, jo tā ietvaros pirmo reizi Latvijā intervēti 30 policijas darbinieki, prokurori, tiesneši un zvērinātie advokāti no Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Ogres, Valmieras, Tukuma, Cēsīm un Gulbenes, kuriem bijusi pieredze krimināllietās ar naida kurināšanu un naida noziegumiem. Atšķirībā no projekta partneriem, kuri dokumentēja arī naida noziegumos cietušo pieredzi un intervēja arī personas, kas bijušas notiesātas par naida noziegumiem, Latvijā diemžēl, neskatoties uz pieliktajiem pūliņiem, ne noziegumos cietušos, ne notiesātās personas nointervēt neizdevās.

Latvijas Cilvēktiesību centrs vēlas īpaši pateikties visiem tiesnešiem, prokuroriem, zvērinātiem advokātiem un Valsts policijas darbiniekiem, kuri piekrita un atrada laiku intervijām. Vēlamies arī pateikties *Dr. iur.* Ērikam Treļam, kurš veica intervijas un apkopoja krimināltiesību sistēmas profesionāļu viedokļus.

Pētījums veikts ES finansētā projekta "Cīnoties ar naida noziegumiem. Labo praksi identificēšana krimināllikumumu piemērošanas un notiesāšanas nosacījumiem attiecībā uz naida motivētiem noziegumiem Eiropas Savienībā" ietvaros, kas vienlaikus norisinājās Lielbritānijā, Zviedrijā, Īrijā un Čehijā.

KOPSAVILKUMS

Pēdējo gadu laikā Latvijā vērojama pozitīva, tomēr vienlaikus nepietiekama attīstība naida noziegumu un naida runas ierobežošanā un novēršanā. Izmaiņas galvenokārt skārušas normatīvos aktus un notikušas Latvijas starptautisko saistību ietekmē. Latvijā liela uzmanība tiek pievērsta naida kurināšanas jautājumiem, īpaši internetā, ko sekmējuši dažādi ārpolitiski un iekšpolitiski notikumi, piemēram, migrācija, savukārt informācija par naida noziegumiem publiskajā telpā parādās reti.

2014. gadā veiktie Krimināllikuma grozījumi, kas nosaka kriminālatbildību par sociālā naida kurināšanu uz dzimuma, vecuma, invaliditātes un citu pazīmju pamata, kopumā vērtējami pozitīvi, jo paplašina sabiedrības mazaizsargāto grupu aizsardzību pret naida noziegumiem un naida runu. Kaut arī pazīmju saraksts ir atvērts, tomēr likumdevējs, nosaucot pazīmi vai konkrētu grupu vārdā, dod signālu, ka naida izpausmes pret šo grupu Latvijas sabiedrībā nav pieņemamas. Neskatoties uz aptaujām Latvijā un plašākā Eiropas Savienībā, kas norāda uz augstu homofobijas līmeni valstī, Saeimā nebija politiskā atbalsta seksuālās orientācijas iekļaušanai aizsargājamo pazīmju sarakstā.

Neskatoties uz to, ka rasistisks motīvs jau 2006. gadā tika noteikts par atbildību pastiprinošu apstākli, bet 2014. gada atbildību pastiprinošie apstākļi tika papildināti ar “nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu”, šī norma nekad nav tikusi piemērota praksē. Līdz ar to tā uzskatāma par formālu, jo arī vadoši tiesībsazinātnieki nav snieguši pienācīgi saprotamu skaidrojumu tās piemērošanai.

Pieaugusi policijas darbinieku apmācība, lai uzlabotu naida noziegumu identificēšanu un izmeklēšanu. Šai ziņā atzinīgi vērtējams EDSO/ODIHR noslēgtais sadarbības līgums ar Valsts policiju 2014.gada decembrī, Valsts policijas koledžas un sabiedrisko organizāciju rīkotās policijas darbinieku apmācības, kā arī 2017. gada rudenī pieņemtās Valsts policijas vadlīnijas “naida noziegumu identifikācijai un izmeklēšanai”. Taču kopumā jāsecina, ka tiesībsargājošo iestāžu un tiesu sistēmas darbinieku apmācībai šajā jomā ir neregulārs, nevis sistemātisks raksturs.

Oficiālie dati par naida noziegumiem un naida kurināšanas gadījumiem ir ierobežoti, gada laikā tiek reģistrēts neliels kriminālprocesu skaits. Neoficiālā statistika, ko apkopo nevalstiskās organizācijas, piemēram, Latvijas Cilvēktiesību centrs un LGBT un viņu draugu apvienība “Mozaika”, liecina par lielāku rasistiski, ksenofobiski un homofobiski motivētu noziegumu skaitu, taču nopietnas bažas rada noziegumos cietušo nevēlēšanās griezties tiesībsargājošajās iestādēs.

Latvijā nav īpašu palīdzības programmu naida noziegumos cietušajiem un kopumā noziegumos cietušo atbalsta pasākumu nodrošināšanas ziņā tā atpaliek no daudzām citām Eiropas Savienības dalībvalstīm. 2015. gadā valstī pirmo reizi tika piešķirts valsts finansējums sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem pieaugušajiem, kas cietuši no vardarbības.

Lai arī pēdējo gadu laikā pieaug valsts un atsevišķu pašvaldību atbalsts dažādiem nevalstisko organizāciju projektiem, kuru mērķis ir veicināt iecietību un ierobežot naida kurināšanu un naida noziegumus, taču tiem paredzētais finansējums ir neliels. Tas neļauj NVO plānot ilgtspējīgus projektus.

Pēdējos gados veikti vairāki pētījumi par dažādiem naida noziegumu un naida runas aspektiem. Gan 2016. gada Tiesībsarga pētījumā, gan 2017. gadā Latvijas Cilvēktiesību centra projektā veiktajās 30 Valsts policijas darbinieku, prokuroru, tiesnešu un advokātu intervijās identificēta virkne problēmjaudājumu, kas skar gan naida noziegumu identificēšanu, kvalifikāciju un izmeklēšanu, normatīvo aktu piemērošanu, gan jau desmit gadus nerisināto problēmu ar ekspertu atlasī un ekspertīžu kritērijiem. Pētījumi norāda arī uz valsts stratēģijas nepieciešamību, lai cīnītos pret naida noziegumu un runas izplatību, starpdisciplinārām apmācībām, kurās būtu iesaistīti gan policijas darbinieki, gan prokurori, gan tiesneši, pasākumiem, kas atvieglotu naida noziegumos cietušajiem ziņošanas iespējas, kā arī tiku veiktas informatīvas kampaņas saistībā ar iecietības veicināšanu.

Daudzas no minētajām problēmām nav jaunas, taču to sekmīga risināšana nebūs iespējama bez valsts atbalsta un pienācīgas izpratnes par to, kā naida kurināšana un naida noziegumi var graut sabiedrības saliedētību.

Latvijas Cilvēktiesību centrs

ES Pamatlēmums par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm (4. pants)

Krimināllikumā ir noteikts, ka par atbildību pastiprinošu var noteikt apstākli, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ.

Rasistisks motīvs tika negaidīti iekļauts 3. lasījumā un pieņemts bez jebkādam diskusijām 2006. gada oktobrī.¹ Grozījumam nebija nekādas saistības ar ES Pamatlēmumu.

2014. gada 25. septembrī Saeima veica grozījumus Krimināllikumā un atbildību pastiprinošie apstākļi tika papildināti ar “nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu”² 2014. gada Tieslietu ministrijas informatīvajā ziņojumā norādīts, ka, “lai tiesību normu piemērotāji KL 48. panta pirmās daļas 14. punktu netulkotu sašaurināti, kā arī, lai nodrošinātu pilnīgu KL atbilstību Padomes Pamatlēmuma 4. pantam un arī ievērotu konsekvensi ar KL 78. pantā lietoto terminoloģiju, ir nepieciešams izdarīt grozījumus arī KL 48. panta pirmās daļas 14. punktā, par atbildību pastiprinošu apstākli nosakot – noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ.³ Ksenofobisks motīvs nav iekļauts starp atbildību pastiprinošiem apstākļiem. Neskatoties uz grozījumiem, šis pants tā arī nekad nav piemērots praksē.

Grozījumi tika veikti arī KL 78. pantā, līdzās nacionālā, etniskā un rasu nauda kurināšanai, iekļaujot arī reliģijas pazīmi, un izslēdzot “apzināti.” Grozījumu rezultātā tika ieviesta papildināta noziedzīgu nodarījumu gradācija un attiecīgi arī piemērojamie sodi.

Grozījumu rezultātā jaunā redakcijā tika izteikts 150. pants, nosakot kriminālatbildību par sociālā nauda un nesaticības izraisīšanu uz dzimuma,

---

1 Krimināllikums, 48. pants (1) 14, 17.06.1998, pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>

2 Krimināllikums, 48. pants (1) 14, 17.06.1998, pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>

3 Tieslietu ministrija (2014), Informatīvais ziņojums par tiesisko regulējumu attiecībā uz atbildību par nacionālā vai etniskā nauda izraisīšanu, aicinājumu likvidēt valstisko neatkarību vai graut teritoriālo vienotību un valsts simbolu zaimošanu, pieejams <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40312823>

vecuma, invaliditātes un citu pazīmju pamata. Neskatoties uz virkni aptauju, kas norāda uz augstu homofobijas līmeni Latvijas sabiedrībā un neoficiāliem datiem par naida noziegumiem pret seksuālo minoritāšu pārstāvjiem, Saeimā nebija atbalsta seksuālās orientācijas iekļaušanai nosaukto pazīmju lokā. Lai arī pazīmju saraksts ir atvērts, neminot šo pazīmi, Saeima nav devusi skaidru signālu sabiedrībai, ka naida noziegumi un naida kurināšana pret seksuālajām minoritātēm ir nepieņemama.

150. panta struktūra ir līdzīga 78. panta struktūrai, taču sodāmais nodarījums Krimināllikuma 150. pantā definēts kā darbība, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums. Prasība pēc būtiska kaitējuma nav ietverta 78. pantā. Atšķiras arī noziedzīgu nodarījumu klasifikācija un piemērojamie sodi.

Noziedzīgu nodarījumu klasifikācija

<p>150. p. 1. d. – mazāk smags noziegums⁴</p> <p>brīvības atņemšana uz laiku līdz vienam gadam īslaicīga brīvības atņemšanu piespiedu darbs naudas sods (3-100 minimālās algas)</p>	<p>78. p 1. d. – mazāk smags noziegums</p> <p>brīvības atņemšana uz laiku līdz trim gadiem īslaicīga brīvības atņemšana piespiedu darbs naudas sods (5-1000 minimālās algas)</p>
<p>150. p. 2. d. – mazāk smags noziegums</p> <p>brīvības atņemšana uz laiku līdz trim gadiem īslaicīga brīvības atņemšana piespiedu darbs naudas sods (5–1000 minimālās algas)</p>	<p>78. p 2. d. – smags noziegums</p> <p>brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem īslaicīga brīvības atņemšana piespiedu darbs naudas sods (5–1000 minimālās algas)</p>
<p>150. p. 3. d. – smags noziegums</p> <p>brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem īslaicīga brīvības atņemšana piespiedu darbs naudas sods (10-2000 minimālās algas)</p>	<p>78. p 3. d. – sevišķi smags noziegums</p> <p>brīvības atņemšana uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās</p>

4 Grozījumi Krimināllikumā 150. pants, pieņemti 8.06.2017, stāties spēkā 01.01.2018, pieejams <https://likumi.lv/ta/id/291734-grozijumi-kriminallikuma>

ES Cietušo atbalsta direktīva

2016. gada 18. februārī Saeima pieņēma grozījumus Kriminālprocesa likumā⁵, ieviešot jaunu – “īpaši aizsargājama cietušā” statusu, kas arī piemērojams personas gadījumā, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas, iespējams, veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ. Grozījumi nosaka arī šādos noziegumos cietušo papildu tiesības līdzās “citos” noziegumos cietušā tiesībām, kā, piemēram, tiesības lūgt, lai viņa dalība vai uzklauššana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus (audio/video),⁶ tiesības ar procesa virzītāja atļauju piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu.⁷ Grozījumi tika veikti, lai ieviestu Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus. Līdz 2016. gadā pieņemtajiem grozījumiem Latvijā nebija īpašu naida noziegumos cietušos aizsargājošu normu. Līdz 2017. gada rudenim tā vēl nebija piemērota praksē.

Latvijā nav īpašu palīdzības programmu naida noziegumos cietušajiem. Latvija kopumā noziegumos cietušo atbalsta pasākumu nodrošināšanas ziņā atpaliek no daudzām citām Eiropas valstīm. Valsti nav nacionāla līmeņa cietušo atbalsta organizācijas. Valsts atbalsts dažādām noziegumos cietušo grupām, piemēram, bērniem (no 2000. gada), cilvēktirdzniecības upuriem (no 2006. gada), vardarbības ģimenē upuriem (no 2016. gada) tika galvenokārt uzsākts valsts starptautisko saistību ietekmē. Virkne nevalstisko organizāciju ir sniegušas palīdzību pieaugušajiem, kas cietuši noziedzīgos nodarījumus, taču tās ir atkarīgas no pieejamā valsts un ārvalstu finansējuma. Tikai 2015. gadā Latvijā pirmo reizi tika piešķirts valsts finansējums sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem pieaugušajiem, kas cietuši no vardarbības – 353 180 eiro. Ekonomiskās krīzes dēļ šis finansējums tika atlikts piecus gadus. No 2016. gada 1. janvāra visiem noziegumos cietušajiem ir pieejams bezmaksas konsultāciju telefons, kas darbojas no plkst. 7.00 līdz 22.00.

ES Rīcības kodekss naida runas apkarošanai internetā

2016. gadā vasarā četras IT globālās kompānijas *Facebook*, *Twitter*, *Youtube*, *Microsoft* parakstīja Rīcības kodeksu naida runas apkarošanai internetā. Saskaņā ar kodeksu IT kompānijas apņēmas reaģēt uz sūdzībām par

---

5 Grozījumi Kriminālprocesa likumā, 96.¹(6) pants pieejams <https://likumi.lv/doc.php?id=280784>

6 Grozījumi Kriminālprocesa likumā, 99. (2) pants, pieejams <https://likumi.lv/doc.php?id=280784>

7 Grozījumi Kriminālprocesa likumā, 96.¹ (5) pants, pieejams <https://likumi.lv/doc.php?id=280784>

naida runu internetā un dzēst nelikumīgu saturu 24 stundu laikā.⁸ Lai pārbaudītu, kā tās pilda noslēgto vienošanos, 2016. gada decembrī notika naida runas monitoringa 1. posms, kurā piedalījās NVO pārstāvji no 10 ES dalībvalstīm. 2017. gada aprīlī un maijā norisinājās monitoringa 2. posms, kurā piedalījās 31 NVO un 3 valsts iestādes (Francija, Rumānija, Spānija) no 24 ES dalībvalstīm, izņemot Somiju, Zviedriju, Bulgāriju un Luksemburgu. 1. posma monitoringa laikā tika dzēsti 28% no noziņotā nelikumīgā satura, savukārt 2. posma laikā tika dzēsti 59.1% no noziņotā naidīgā satura.

Latvija

2. posma monitoringā no Latvijas piedalījās divas NVO – Latvijas Cilvēktiesību centrs un LGBT un viņu draugu apvienība “Mozaika”, kas attiecīgi nosūtīja 161 un 124 ziņojumus par naidīgu saturu (saskaņā ar Krimināllikuma 78. un 150. pantu), no kuriem 63.3% tika dzēsti.⁹ LCC gadījumā dzēsti tika 72% no noziņotā satura, no tiem *Twitter* – 75%, *Facebook* – 79% un *Youtube* 37,5%. Dzēstā satura īpatsvars bija lielāks, noziņojot kā “uzticamam” ziņotājam¹⁰ nekā parastam ziņotājam.¹¹

Valsts iestāžu pasākumi

2014. gada 22. decembrī Valsts policija un EDSO/ODIHR noslēdza memorandu par tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izglītošanu jautājumos, kas saistīti ar naida noziegumu novēršanu, paredzot šādu apmācību iekļaušanu mācību programmās. 2015. gada jūnijā EDSO/ODIHR sadarbībā ar Valsts policijas koledžu organizēja vienu 3 dienu “training for trainers” kursu un vienu pusdienu ilgu apmācību Valsts policijas struktūrvienību vadītājiem.¹²

2017. gada 4. augustā ar Valsts policijas pavēli Nr. 3487 tika apstiprinātas “Vadlīnijas “naida noziegumu” identifikācijai un izmeklēšanai”.¹³ Vadlīnijas sniedz starptautisko organizāciju definīcijas, kas ir naida noziegumi un naida runa, informāciju par noziedzīgo nodarījumu piekritības jautājumiem, skaidrojumus par Krimināllikuma 150. un 78. panta noziedzīgu nodarījumu

8 European Commission (2016), European Commission and IT Companies announce Code of Conduct on illegal online hate speech. Press Release, 31 May 2016, pieejams http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1937_en.htm

9 European Commission (2017), Code of Conduct on countering illegal hate speech online. One year after. Factsheet, June, pieejams http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=71674

10 Uzticamam ziņotājam (*trusted flagger*) ir tieši kontakti ar attiecīgajiem globālajiem tīkliem.

11 Nepublicēts Latvijas Cilvēktiesību centra ziņojums Eiropas Komisijai par 2. monitoringa posma rezultātiem.

12 OSCE (2015), OSCE/ODIHR trains Latvian police to deal effectively with hate crimes, 5 June 2015, pieejams <http://www.osce.org/odihr/162591>

13 Valsts policija (2017), Vadlīnijas “naida noziegumu” identifikācijai un novēršanai, pieejams <http://www.vp.gov.lv/?id=811&topid=811&said=642>

sastāviem, pazīmēm, kas varētu liecināt, ka noticis naida noziegums, veicamām izmeklēšanas darbībām, t. sk. sākotnējām kriminālprocesuālām darbībām, kas attiecas uz naida noziegumiem sabiedriskās vietās, naida runu interneta vidē. Vadlīnijas izstrādāja Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizlūkošanas vadības pārvalde sadarbībā ar Valsts policijas koledžu un Drošības policiju, kā arī ņemot vērā Latvijas Cilvēktiesību centra, Tiesībsarga biroja un Ģenerālprokuratūras viedokļus. Vadlīniju mērķis ir informēt Valsts policijas amatpersonas par apstākļiem, kuri būtu ņemami vērā, lai identificētu Valsts policijai institucionāli piekritīgus “naida noziegumus” un kvalitatīvi izmeklētu tos.

2016. gada vidū Kultūras ministrija sagatavoja informatīvu ziņojumu “Par priekšlikumiem, lai novērstu informācijas, kas ietver aicinājumu uz naidu un vardarbību, izplatīšanu publiskā, tostarp interneta vidē”.¹⁴ Ziņojuma mērķis ir sniegt rekomendācijas naida runas izplatīšanas novēršanai Latvijas plašsaziņas līdzekļos, t. sk. interneta medijos. Ziņojumā analizētas mediju un naida runas definīcijas, Latvijas attiecīgais normatīvais regulējums un starptautiskie standarti un sniegta informācija par jau veiktajiem pasākumiem naida runas novēršanā, cietušo aizsardzībā, naida kurināšanas gadījumu izmeklēšanā un vainīgo sodīšanā. Ziņojumā ieteikts stingrāk piemērot pastāvošos normatīvos aktus naida kurināšanas un naida runas ierobežošanā, pārskatīt novecojušo “mediju” definīciju, jo tā neatspoguļo reālo situāciju un jauno tehnoloģiju attīstības tendences. Ziņojumā tāpat ieteikts turpināt tiesībsargājošo iestāžu darbinieku apmācību, organizēt izglītojošu sabiedrības kampaņu, lai skaidrotu jautājumus, kas saistīti ar naida runu, kā arī uzlabot esošas kampaņas redzamību (Sabiedrības integrācijas fonda koordinēto kampaņu “Naidam nē”).

Starptautisko organizāciju vērtējumi par situāciju Latvijā

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja (UN CERD)

Latvija iesniedza apvienoto ceturto un piekto kārtējo ziņojumu ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejai 2002. gadā. Nākamais ziņojums bija jāiesniedz 2007. gada 14. maijā. Latvija iesniedza kārtējo ziņojumu 2017. gada 12. augustā, iesniegšanas termiņu nokavējot vairāk par desmit gadiem.¹⁵ Uz pētījuma sagatavošanas laiku ziņojums vēl nebija izskatīts.

---

14 Kultūras ministrija (2016), Informatīvais ziņojums “Par priekšlikumiem, lai novērstu informācijas, kas ietver aicinājumu uz naidu un vardarbību, izplatīšanu publiskā, tostarp interneta, vidē”, 27.09.2016., pieejams <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40393096&mode=mk&date=2016-09-27>

15 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Reporting Status for Latvia, pieejams http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=LVA&Lang=EN

ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskām un politiskām tiesībām (UN ICCPR)

2014. gada aprīlī ANO Cilvēktiesību komiteja publicēja noslēguma secinājumus par Latviju.¹⁶ Tā pauda bažas par ziņojumiem par rasistisku runu un diskrimināciju pret mazaizsargātām grupām, t. sk. romiem un LGBTI personām, un pēdējos gados ziņoto pieaugošo vardarbības gadījumu skaitu pret mazākumgrupām. Komiteja arī pauda bažas par ziņojumiem par nepietiekamu naida noziegumu reģistrēšanu, monitoringu, izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, par normatīvo aktu nepietiekamu piemērošanu naida noziegumu gadījumā pret LGBTI personām. Tā aicināja Latviju:

- (a) nostiprināt stratēģiju cīņā pret rasistiski motivētiem noziegumiem un veikt pretpasākumus rasistiskam diskursam politikā un plašsaziņas līdzekļos;
- (b) piemērot Krimināllikuma normas, kas vērstas pret rasistiski motivētiem noziegumiem, sodīt vainīgos, piemērojot atbilstīgus sodus, un veicināt ziņošanu par naida noziegumiem;
- (c) noteikt aicinājumu uz vardarbību uz seksuālās orientācijas un dzimumu identitātes pamata kā noziedzīgu nodarījumu.

ANO Vispārējais periodiskais apskats

2016. gada 26. janvārī ANO Vispārējā periodiskā pārskata darba grupa izskatīja Latvijas valdības ziņojumu par cilvēktiesību situāciju un 3. februārī publicēja ziņojumu par Latviju. Ievērojams skaits valstu Latvijas valdībai sniedza rekomendācijas par naida noziegumiem.¹⁷

Latvija tiek aicināta:

- nostiprināt Krimināllikuma normu piemērošanu, kas vērstas uz naida noziegumu ierobežošanu;
- nodot kriminālvajāšanai/sodīt vainīgos, kas izdarījuši naida noziegumus;
- organizēt apmācības policijas un tiesu sistēmas darbiniekiem par naida noziegumiem un veicināt sabiedrības izpratni par naida noziegumiem, lai iedrošinātu iedzīvotājus par tiem ziņot;
- pieņemt normatīvos aktus, lai cīnītos pret vardarbību uz dzimumu

¹⁶ UN Human Rights Committee (2015). Concluding Observations on the Third Periodic Report of Latvia, 7 December; CCPR/C/LVA/CO/3, pieejams http://ccprcentre.org/files/documents/CCPR:C:LVA:CO:3:Add_1.pdf

¹⁷ United Nations General Assembly (2016), Draft report of the Working Group on the Universal Periodic Review. Latvia. Unedited Version. Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review Twenty-fourth session Geneva, 18–29 January 2016. A/HRC/WG.6/24/L.12, pieejams http://www.upr-info.org/sites/default/files/document/latvia/session_24_-_january_2016/a_hrc_wg.6_24_l.12.pdf

- identitātes un seksuālās orientācijas pamata;
- pieņemt normatīvos aktus, kas skaidri atzītu par atbildību pastiprinošu apstākli noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts ar homofobisku vai transfobisku motīvu;
- turpināt darbu pie ANO Cilvēktiesību padomes rezolūcijas 16/18 ieviešanas par cīņu pret neiecietību, negatīviem stereotipiem, stigmatizēšanu, diskrimināciju, aicinājumiem uz vardarbību un vardarbību pret personām to reliģiskās piederības vai pārliecības dēļ;
- turpināt pielikt pūliņus rasistiskas vardarbības un diskriminācijas pret mazaizsargātajām grupām novēršanai, t. sk. romiem, pastiprinot cīņu pret rasistiski motivētiem noziegumiem un veicot pretpasākumus rasistiskam diskursam politikā un medijos.

Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs

2016. gada 13. decembrī Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs N. Muižnieks publicēja ziņojumu par Latviju pēc tajā notikušās vizītes tā paša gada 5.–9. septembrī.¹⁸

Komisārs pauda bažas par nepietiekamu reakciju uz homofobijas un transfobijas motivētiem naida noziegumiem un naida runu. Komisārs rekomendēja pārskatīt normatīvos aktus, kas saistīti ar naida noziegumiem un naida kurināšanu, ar mērķi iekļaut seksuālo orientāciju un dzimumu identitāti aizsargājamo pazīmju vidū attiecīgajos Krimināllikuma pantos, lai nodrošinātu noziegumu, kas izdarīti pret LGBTI personām, efektīvu izmeklēšanu un pareizu kvalifikāciju. Viņš arī aicina iekļaut starp atbildību pastiprinošiem apstākļiem transfobisku un homofobisku motīvu (KL 48. pants). Viņš arī norādīja uz ECRI Vispārējās politikas rekomendāciju Nr. 15, jo īpaši 10. pantu, ar kuru dalībvalstis tiek aicinātas pienācīgi un efektīvi rīkoties pret publisku naida runu, kas ir “vērstā vai par kuru būtu pamats domāts, ka tā aicina uz vardarbību, iebiedēšanu, naidu vai diskrimināciju pret tiem, pret kuriem tā ir vērstā”, ar krimināllikuma palīdzību, ja citi, mazāk ierobežojoši pasākumi izrādītos neefektīvi. Komisārs vienlaikus aicina celt policijas, prokuroru, tiesnešu kapacitāti efektīvi izmeklēt, apsūdzēt un sodīt visus naida motivētus noziedzīgus nodarījumus. Tāpat Komisārs aicina veikt pasākumus, lai veicinātu potenciālo sūdzību iesniedzēju uzticību tiesībsargājošajām iestādēm.

---

18 Council of Europe, Commissioner for Human Rights (2016), Report by Nils Muižnieks following his visit to Latvia, from 5 to 9 September 2016, Strasbourg, Council of Europe, 13 December 2016, pieejams <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2954116&SecMode=1&DocId=2392328&Usage=2>

Starptautisko organizāciju galvenie ieteikumi

Pārskatīt normatīvos aktus ar mērķi iekļaut seksuālo orientāciju un dzimumu identitāti aizsargājamo pazīmju vidū, t. sk. iekļaut starp atbildību pastiprinošiem apstākļiem homofobisku un transfobisku motīvu.

Stiprināt policijas, prokuroru, tiesnešu kapacitāti, lai sekmētu visu naida motivētu noziedzīgu nodarījumu efektīvu izmeklēšanu, apsūdzību un sodīšanu.

Veicināt sabiedrības izpratni par naida noziegumiem, lai iedrošinātu iedzīvotājus par tiem ziņot.

Nostiprināt stratēģiju cīņā pret rasistiski motivētiem noziegumiem un veikt pretpasākumus rasistiskam diskursam politikā un plašsaziņas līdzekļos.

Statistikas dati

Latvijā statistika par naida noziegumiem tiek apkopota par ierosinātajiem kriminālprocesiem pēc konkrēta KL panta. Statistiku pēc KL 78. panta apkopo Drošības policija, pēc 150. panta – Valsts policija. Ikgadējā statistika pēc Krimināllikuma panta un administratīvās teritorijas tiek publicēta Iekšlietu ministrijas Informācijas centra gada pārskatā par kriminālo statistiku.¹⁹

Kriminālprocesu statistika pēc Krimināllikuma 78. panta, 2011–2016²⁰

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ziņoto gadījumu skaits kopā ²⁰	26	34	34	36	27	24	
Uzsāktu kriminālprocesu skaits kopā	6	12	18	22	13	11	6
<i>Naida runa</i>							
Internets	6	10	14	20	11	9	6
Drukātajos medijos, TV, video, publiski izteicieni		1	4	1	1		
<i>Naida noziegumi</i>							
Grafiti		1			1	2	
Īpašuma bojāšana					1		
Vardarbība				1			
Pieņemto lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu skaits	20	22	16	14	14	13	

Avots: Latvijas Cilvēktiesību centra (LCC) apkopojums pēc Drošības policijas sniegtās informācijas uz LCC pieprasījumiem. Tabulu un lietu sadalījums – LCC

19 Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, Kriminālā statistika, pieejams <http://www.ic.iem.gov.lv/lv/node/109>

20 Ierosinātie kriminālprocesi un lēmumi, kuros atteikts uzsākt kriminālprocesu.

Pēc KL 150. panta 2015. gadā ierosināts viens kriminālprocess, 2016. gadā – 6, bet 2017. gadā – 2 kriminālprocesi.²¹

Statistika tiek sniegta arī starptautiskajām organizācijām. Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs (EDSO/ODIHR) apkopo ikgadēju oficiālo un neoficiālo statistiku par naida noziegumiem no 57 EDSO dalībvalstīm. Taču EDSO/ODIHR norāda, ka Latvijas iesniegtie dati skar noziedzīgus nodarījumus, kas saistīti ar naida runu, taču “iespējams varētu ietvert vardarbību un draudus”.²²

Oficiālā datu apkopošana par naida noziegumiem ES dalībvalstīs (2014)

Ierobežoti dati	Labi dati	Visaptveroši dati
<i>Neliels incidentu skaits; tiek reģistrēti tikai atsevišķi naida noziegumu motīvi. Dati tiek publicēti ļoti reti.</i>	<i>Tiek reģistrēts salīdzinoši plašs naida noziegumu motīvu loks. Dati parasti tiek publicēti.</i>	<i>Tiek reģistrēts plašs naida noziegumu motīvu loks, noziegumu veids (slepkaivība, uzbrukums, draudi, aizskaršana utt.) un cietušo un vainīgo pazīmes. Dati vienmēr tiek publicēti.</i>
Bulgārija Kipra Igaunija Griekija Ungārija Itālija Latvija Luksemburga Malta Portugāle Rumānija Slovēnija	Austrija Beļģija Horvātija Čehija Dānija Francija Vācija Īrija Lietuva Polija Slovākija	Somija Nīderlande Spānija Zviedrija Apvienotā Karaliste

Avots: FRA (2015), Annual report 2014. Fundamental rights: challenges and achievements in 2014. Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-annual-report-2014_en.pdf

Aptaujas

Viens no informācijas avotiem, kas atspoguļo reālo noziedzības līmeni, ir viktimizācijas aptaujas. Latvijā netiek veiktas regulāras valsts finansētas viktimizācijas aptaujas. 2012. gadā Eiropas Savienības projekta ietvaros plašāko viktimizācijas aptauju par atsevišķiem noziedzīgiem nodarījumiem veica sabiedriskās politikas centrs “Providus”.²³ Atsevišķi jautājumi par

21 Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, Kriminālā statistika, pieejams <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

22 Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja dati par Latviju (2017), pieejams www.hatecrime.osce.org/latvia

23 Providus (2012), Latvijas iedzīvotāju viktimizācijas aptauja, 71. lpp, pieejams http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/Viktimizācijas_petijums_Fieldex_2012_Final.pdf.

noziedzības līmeni tiek iekļauti SKDS veiktajās aptaujās. Līdz šim aptaujās jautājumi par naida noziegumiem nav tikuši iekļauti.

Plašas aptaujas par situāciju ar naida noziegumos cietušajiem ES dalībvalstīs, t. sk. Latvijā, ir veikusi ES Pamattiesību aģentūra.

Eiropas Savienības Lesbiešu, geju, bisksuāļu un transpersonu aptauja (2014)

Interneta aptauja īstenota laikā no 2012. gada 2. aprīļa līdz 15. jūlijam visās ES dalībvalstīs un Horvātijā. Kopējais respondentu skaits – 93 079 personas, t. sk. 501 respondents no Latvijas, kas sevi identificējušas kā piederīgas LGBT grupai. Aptaujas mērķis – apzināt LGBT personu pieredzi, saskaroties ar naida noziegumiem, aizskaršanu un diskrimināciju uz seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes pamata. Aptauja uzskatāma par lielāko līdz šim veikto aptauju, kas atspoguļo LGBT pieredzi dažādās dzīves jomās.²⁴

Ceturtdaļa (26%) visu ES LGBT aptaujas respondentu ir pieredzējuši uzbrukumus vai vardarbības draudus pēdējo piecu gadu laikā, savukārt 10% respondentu vardarbību piedzīvojuši pēdējā gada laikā pirms aptaujas veikšanas. Visbiežāk vardarbību savas seksuālās orientācijas dēļ piedzīvojuši respondenti Horvātijā (69%), Maltā un Bulgārijā (68%), savukārt visretāk – Zviedrijā (46%), Somijā (48%) un Dānijā (49%). Latvijā uzbrukumus vai vardarbīgus draudus pēdējā gada laikā pieredzējuši 54% respondenti.

Pētījumi

Pēdējos gados Latvijā ir veikti vairāki pētījumi par dažādiem naida noziegumu un naida runas aspektiem.

Tiesībsarga pētījums “Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspekti Latvijā Republikā”

2016. gadā Tiesībsarga birojs veica pētījumu “Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspekti Latvijā Republikā”.²⁵ Pētījuma mērķis bija aktualizēt un noskaidrot naida runas un naida noziegumu izmeklēšanas problēmaspektus Latvijā. Pētījumā apskatīti starptautisko

24 FRA (2013), EU LGBT survey – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey, pieejams http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-eu-lgbt-survey-main-results_tk3113640enc_1.pdf

25 Latvijas Republikas Tiesībsargs (2016), Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijā Republikā, 116 lpp., pieejams http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/publikācijas/naida_noziegumu_un_naيدا_runas_izmeklesana_lv_2016_1496214733.pdf,

tiesību dokumenti, piemērošanas prakse (Eiropas Cilvēktiesību tiesa) un rekomendācijas naida kurinošas runas un naida noziegumu izmeklēšanā, analizēts LR krimināltiesiskais regulējums naida noziegumu un naidu kurinošas runas gadījumos. Pētījumā analizēta no Drošības policijas un Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem²⁶ saņemtā informācija par naida kurinošas runas un naida noziegumu izpratni, izmeklēšanu un citiem kritērijiem. Tika veikts arī anonīmo komentāru monitorings internetā. Pētījumā identificēti dažādi problēmaspekti naida runas un naida noziegumu identificēšanā: vienotas izpratnes trūkums naida noziegumu un runas identificēšanā, policijas darbinieku attieksme pret šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, cietušo personu neziņošana par noziedzīgajiem nodarījumiem, subjektīvās puses pazīmes – tieša nodoma identificēšana noziedzīgajos nodarījumos, būtiska kaitējuma identificēšana noziedzīgajos nodarījumos, ekspertu un ekspertīzes kritēriji naida runas un naida noziegumu gadījumos.

Pētījumā arī sniegtas rekomendācijas izmeklēšanas iestāžu darbības uzlabošanai:

- nostiprināt valsts stratēģiju, lai cīnītos pret naida motivētu noziedzīgu nodarījumu izplatību, veicinot aktīvāku krimināltiesību normu piemērošanu praksē;
- izstrādāt vienotas vadlīnijas naida noziedzīgu nodarījumu atpazīšanā, identificēšanā un izmeklēšanā;
- izstrādāt vienotu naida noziegumu un naida runas uzskaites sistēmu;
- tiesībsargājošām iestādēm pievērst lielāku uzmanību naida runas un naida noziegumu identificēšanas, kvalifikācijas un izmeklēšanas jautājumiem;
- naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas stadijā pievērst īpašu nozīmību naida motīva izmeklēšanai personas darbībās;
- nodrošināt vispusīgas apmācības izmeklētājiem praktisko zināšanu ieguvei, īpaša uzmanība ir pievēršama cietušo personu aizsardzībai;
- jāveicina cietušo personu ziņošana par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, kā arī jāatvieglo ziņošanas iespējas;
- izmeklētājiem ir jāatpazīst naida noziegumu un naida runas pazīmes noziedzīgajos nodarījumos bez ekspertīzes atzinuma. Situācijās, kādās nepieciešamas eksperta zināšanas noziedzīgo nodarījumu atklāšanā, nepieciešams izstrādāt ekspertu un ekspertīzes kritērijus, veidojot vienotu tiesiskā regulējuma piemērošanu;

---

26 Tiesībsargs nosūtīja rakstisku pieprasījumu ar jautājumiem Drošības policijai un 42 Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem. Atbildes tika saņemtas no 36 iecirkņiem.

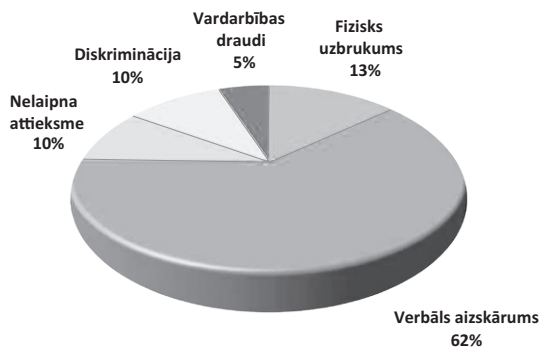
- izvērst informatīvas kampaņas saistībā ar sabiedrības iecietības veicināšanu, kā arī ar naida runas un naida noziegumu izpausmēm un sekām, ko šādi noziedzīgie nodarījumi var izraisīt.

Latvijas Cilvēktiesību centra ārvalstu studentu/imigrantu pieredzes un vajadzību apzināšana saistībā ar diskriminācijas un neiecietības izpausmēm Latvijā

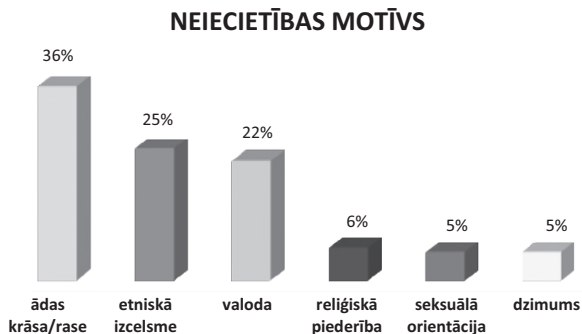
2016. gada rudenī Latvijas Cilvēktiesību centrs veica ārvalstu studentu/ imigrantu pieredzes un vajadzību apzināšanu saistībā ar diskriminācijas un neiecietības izpausmēm Latvijā. Šim nolūkam tika veiktas intervijas ar nevalstiskajām organizācijām, kas strādā ar imigrantiem, patvēruma meklētājiem un bēgļiem vai pārstāv to intereses, kā arī veikta Latvijā studējošo ārvalstu studentu tiešsaistes anonīma aptauja. Kopumā situācijas izpētē piedalījās 11 NVO un imigrantu pārstāvji, kā arī 135 ārvalstu studenti gan no Eiropas Savienības valstīm (ar dažādu etnisku izcelsmi), gan citām pasaules valstīm.

Saskaņā ar ārvalstu studentu aptaujas rezultātiem gandrīz divas trešdaļas aptaujāto jeb 68% ir saskārušies ar dažādām neiecietības izpausmēm, tostarp naida runu, naida noziegumiem un diskrimināciju. 33% respondentu atbildēja, ka ir cietuši paši, un 36%, ka ir bijuši liecinieki šādiem gadījumiem vai ir dzirdējuši par tiem no citiem. 13% gadījumu ārzemju studenti ir cietuši fiziskos uzbrukumos vai uzbrukumu mēģinājumos vai dzirdējuši, ka ir uzbrukts citiem, bet 5% ir saskārušies ar vardarbības draudiem.

NEIECIETĪBAS IZPAUSMES VEIDI

Ar šādiem gadījumiem ir saskārušies gan ārvalstu studenti, gan patvēruma meklētāji ar tumšāku ādas krāsu. Ādas krāsa vai rase ir visbiežāk norādīti kā aizskārums pamats – to atzīmēja 36% respondentu, kas ir saskārušies ar neiecietības izpausmēm. 25% norādīja uz aizskārumiem uz etniskās izcelsmes pamata. Samērā bieži (22%) valoda tiek minēta kā neiecietības pamats.

Absolūts vairākums jeb 86% studentu, kas ir saskārušies ar neiecietības izpausmēm, nekur par tām nav ziņojuši, tanī skaitā puse no tiem, kas ir saskārušies ar fizisku vardarbību. Lielākā daļa uzskata, ka šie incidenti (īpaši verbālie aizskārumi) nav pietiekami nopietns iemesls, lai par tiem ziņotu. Daļa neuzticas policijai (9%), daļa netic, ka ziņošana kaut ko mainīs (8%), bet vēl daļa ir pieradusi pie šādiem incidentiem (8%).²⁷

Citas aktivitātes

2017. gadā LCC sadarbībā ar ekspertiem no biedrības “Līdzdalības platforma” īstenoja Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta atbalstīto projektu “Saki NĒ naida runai!”²⁸. Projekta mērķis bija celt jauniešu izpratni par tolerances un cilvēktiesību jautājumiem un reaģēšanas iespējām uz neiecietības, īpaši naida runas izpausmēm. Projekta ietvaros tika organizēti 10 apmācību semināri Rīgas skolēniem, kuros piedalījās 275 skolēni gan no skolām ar latviešu valodas apmācību

27 Latvijas Cilvēktiesību centrs (2016), Ārvalstu studentu/īmigrantu aptauja par saskarsmi ar neiecietības izpausmēm Latvijā. Rezultātu apkopojums <http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/10/05/2017/studentuaptaujalV2016.pdf>

28 Latvijas Cilvēktiesību centrs (2017), Projekts “Saki Nē naida runai!”, pieejams <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/news/istenots-projekts-saki-ne-naida-runai-440/>

programmu, gan arī no mazākumtautību skolām, un viens seminārs skolotājiem. Skolotāju seminārā piedalījās 25 pedagogi no dažādām Rīgas skolām. Semināra mērķis bija paaugstināt skolotāju izpratni par neiecietības un naida runas jautājumiem, lai viņi iegūtās zināšanas varētu izmantot darbā ar skolēniem, iekļaujot šos jautājumus savā mācību programmā un audzināšanas darbā, tādējādi, izglītojot par šiem jautājumiem pēc iespējas plašāku jauniešu skaitu. Lai atbalstītu skolotājus, tika sagatavots mācību palīglīdzeklis par neiecietības un naida runas jautājumiem.²⁹

---

29 Latvijas Cilvēktiesību centrs (2017), Saki nē naida runai, pieejams <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/paligmaterials-skolotajiem-saki-ne-naida-runai-439/>

Vispārēja informācija par pētījumu

Īrijas Pilsonisko tiesību centra (ICCL) vadītā projekta “Cīnoties ar naida noziegumiem. Labo prakšu identificēšana krimināllikumu piemērošanas un notiesāšanas nosacījumiem attiecībā uz naida motivētiem noziegumiem Eiropas Savienībā” ietvaros, kurā piedalījās akadēmisku institūciju un NVO pārstāvji no Lielbritānijas, Īrijas, Čehijas, Zviedrijas un Latvijas, tika plānotas intervijas ar kriminālprocesa visiem dalībniekiem (policijas darbinieki, prokurori, tiesneši, zvērināti advokāti, naida noziegumos cietušās personas, notiesātās personas).

Latvijā tika veiktas 30 intervijas. Tika aptaujāti 6 tiesneši, 7 prokurori, 7 zvērināti advokāti un 10 Valsts policijas darbinieki (amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm) no Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Ogres, Valmieras, Tukuma, Cēsīm un Gulbenes. Drošības policijas darbinieki, kuru iestādes institucionālā piekritībā ir Krimināllikuma 78. pants “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” atteicās piedalīties intervijās. Dažas aptaujātās personas savu pieredzi “naida noziegumu” identificēšanā un izmeklēšanā ieguva dažādos laika periodos, būdami dažādu profesiju pārstāvji. Piemēram, trīs no aptaujātajiem zvērinātiem advokātiem savu pieredzi šajā jomā ieguva, pildot prokurora pienākumus.

Lai arī tika uzrunātas un dažādos veidos meklētas (augstskolas, NVO, individuāli) naida noziegumos cietušās personas un personas, kas notiesātas par naida noziegumiem, diemžēl tās intervijās piedalīties atteicās.

Interviju mērķis bija apzināt tiesnešu, prokuroru, zvērinātu advokātu un policijas darbinieku pieredzi darbā ar “naida noziegumiem” (atkarībā no nodarbošanās – veicot kriminālprocesi, veicot kriminālvajāšanu, īstenojot personas aizstāvēšanu, izskatot lietas), kā arī viedokļus par normatīvo regulējumu un to piemērošanu.

Ziņas par respondentiem: 30 respondenti (16 sievietes un 14 vīrieši). No aptaujātajiem tiesnešiem 2 ir apgabaltiesas un 4 – rajonu (pilsētu) tiesas

tiesneši. No aptaujātajiem prokuroriem 5 ir tiesu apgabalu prokuratūras un 2 – rajonu (pilsētu) prokuratūras prokurori. Sešiem zvērinātiem advokātiem prakses vietas ir Rīgas reģionā un vienam – Zemgales reģionā. No aptaujātajiem Valsts policijas darbiniekiem pēc amata 1 ir inspektors, 1 – vecākais inspektors, 5 – nodaļas priekšnieka vietnieki, 1 – nodaļas priekšnieks un 2 – iecirkņa priekšnieki.

Metodoloģija: Atbilstoši mērķim pētījuma veikšanā tika izmantota kvalitatīvā metode. Pētījumā tika pielietotas daļēji strukturētas intervijas respondentu darba vietās (28) un Latvijas Cilvēktiesību centra telpās (2). Interviju jautājumi tika izstrādāti projekta ietvaros, lai nodrošinātu iegūtās informācijas salīdzināmību projektā iesaistītajās valstīs, vienlaikus ņemot vērā nacionālo kontekstu. Ņemot vērā fokusa grupas īpašības – neliels skaits personu ar pieredzi darbā ar “naida noziegumiem” –, pētījuma veicēji bija spiesti atteikties no nejaušības principa ievērošanas respondentu atlasē. Vēstules ar aicinājumu piedalīties intervijās tika nosūtītas visām personām, par kurām Latvijas Cilvēktiesību centra rīcībā ir informācija par šādas pieredzes esamību, kā arī tiesām, prokuratūrām, izmeklēšanas iestādēm (Drošības policijai un Valsts policijai) un Latvijas Zvērinātu advokātu padomei. Aptaujātas tika tās personas, kuras sniedza pozitīvu atbildi uz Latvijas Cilvēktiesību centra aicinājumu. Iegūtie dati tika sistematizēti atbilstoši interviju jautājumiem, nozīmīgākie secinājumi un priekšlikumi tika apkopoti kopsavilkumā.

Interviju valoda: Intervijas tika veiktas latviešu valodā.

Interviju laiks: 2016. gada 30. augusts – 2017. gada 21. septembris.

Intervijas tika veiktas, ievērojot anonimitāti. Citējot respondentu teikto, viņu vārds, uzvārds un precīzs amats netiek minēts. Visiem aptaujātajiem tiek piešķirts identifikācijas numurs, lai projekta ietvaros atšķirtu vienas profesijas pārstāvjus, un tiek sniegta norāde uz nodarbošanos. Ievērojot šādu sistēmu, apgabaltiesas un rajona (pilsētas) tiesas tiesnešiem tiek piešķirts indekss “T”, tiesu apgabalu prokuratūras un rajonu (pilsētu) prokuratūras prokuroriem – “P”, Latvijas zvērinātiem advokātiem – “A” un Valsts policijas darbiniekiem (amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm) – “VP”.

Intervijas veica *Dr. iur.* Ēriks Treļs.

Krimināllikuma 78. un 150. panta piemērošana praksē – interviju analīze

1. Pieredze, veicot kriminālprocesu / veicot kriminālvajāšanu / īstenojot personas aizstāvēšanu / izskatot lietas, kurās personas ir bijušas turētas aizdomās / apsūdzētas “naida nozieguma” izdarīšanā.

Visiem aptaujātiem tiesnešiem bija pieredze lietu izskatīšanā par nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants). Nevienam no aptaujātajiem tiesnešiem nebija pieredzes lietu izskatīšanā par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu (Krimināllikuma 149¹. pants), par naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ (Krimināllikuma 150. pants) un to lietu izskatīšanā, kurās tika konstatēts atbildību pastiprinošs apstāklis, kad noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkts).

“[...] runājot par atbildību pastiprinošiem apstākļiem, kur noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ, nekad nav bijis manā praksē, kas ir vairāk nekā 20 gadu. Par šādu atbildību pastiprinošu apstākli nav bijis nekas atzīts nevienai personai.” (T 124)

Sešiem no aptaujātajiem prokuroriem bija pieredze “naida noziegumu” izmeklēšanas uzraudzībā, kriminālvajāšanas veikšanā un valsts apsūdzības uzturēšanā kopumā ap 25 kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 78. pantu. Lielākajai daļai no šiem prokuroriem šādu lietu nebija daudz, viena vai divas lietas, bet bija arī izņēmumi. Vienam no prokuroriem šādu lietu skaits bija ap desmit. Līdzīgi kā tiesnešiem, arī prokuroriem nebija pieredzes Krimināllikuma 149¹, 150. un 48. panta pirmās daļas 14. punkta piemērošanā. Latvijā bija reģistrēti arī tādi noziedzīgie nodarījumi, kuru sastāvs atbilst divu vai vairāku dažādu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm. Viens no prokuroriem dalījās ar pieredzi lietā, kur kriminālprocess tika kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 78. pantu par nacionālā, etniskā vai rasu naida izraisīšanu, kad šī darbība bija saistīta ar kapu apgānīšanu (Krimināllikuma 228. pants).

“[...] man bija vairākas krimināllietas, kurās tika veikta kriminālvajāšana, kuras tika nosūtītas uz tiesu. Es domāju, ka varētu varbūt runāt par kaut kādām desmit lietām. Es jau biju viens no tiem pirmajiem, kad vispār sākās šīs lietas [...]” (P 128)

“Manā darba pieredzē ir bijušas četras lietas, kur šie nodarījumi ir kvalificēti pēc Krimināllikuma 78. panta otrās daļas, proti, nacionālā naida izraisīšana ir bijusi internetā. Kā komentāru ievietošana pie rakstiem vai rakstu publicēšana.” (P 126)

Lielākajai daļai no aptaujātajiem zvērinātiem advokātiem bija no vienas līdz divām lietām, kurās viņi īstenoja personu aizstāvēšanu. Līdzīgi kā tiesnešiem un prokuroriem, arī zvērinātiem advokātiem bija pieredze tikai saistībā ar Krimināllikuma 78. pantu, bet nebija pieredzes Krimināllikuma 149¹, 150. un 48. panta pirmās daļas 14. punkta piemērošanā.

“Savā profesionālajā darbībā esmu saskāries ar šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem. Ir bijušas krimināllietas, kuras ir nonākušas līdz iztiesāšanai. Pārsvārā piemērojot [Krimināllikuma] 78. pantu.” (A 144)

“Vienā gadījumā persona interneta vietnē pie komentāriem bija ierakstījusi prettiesiskus izteikumus, kurus izmeklēšanas iestādes novērtēja kā krimināli sodāmus. Pati persona vainu nenoliedza. Vainu atzina.” (A 137)

2014. gada 25. septembrī tika veikti grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem pilnveidoja normatīvo regulējumu saistībā ar “naida noziegumiem” (tai skaitā ar “naida runu”), nosakot atbildību par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu. Ar grozījumiem papildināja jau esošās “naida noziegumu” pazīmes – reliģiskā pārliecība, rase, etniskā piederība, nacionālā izcelsme – ar tādiem kritērijiem kā dzimums, vecums un invaliditāte, turklāt šis uzskaitījums veidots kā nenoslēgts pazīmju loks, jo atbildība ir noteikta par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu jebkuru pazīmju dēļ. Īstenojot šīs izmaiņas praksē, par šādām pazīmēm kļuvušas piederība pie migrantu sociālās grupas, seksuālā orientācija un citas pazīmes.

Krimināllikuma 78. pants ir ietverts IX nodaļā “Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds”, kas ir Drošības policijas institucionālā piekritībā. Savukārt Krimināllikuma 150. pants ir ietverts XIV nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām”, kas ir Valsts policijas kompetencē. Likuma “Par policiju” 1. pants nosaka, ka policijai ir pienākums “aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem”. Uz šā likuma pamata 2012. gada 20. martā izdotie Ministru Kabineta noteikumi Nr. 190 “Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku” nosaka, ka iesniegumus un informāciju par notikumiem un tajos iesaistītajām personām neatkarīgi no saņemšanas veida (rakstiski, elektroniski vai

mutiski) policija nekavējoties reģistrē un reaģē uz to. Pēc informācijas saņemšanas par notikumu, kura novēršana vai pārtraukšana ir citu iestāžu kompetencē, policija saņemto informāciju atbilstoši kompetencei nekavējoties nodod citai iestādei. Pamatojoties uz minēto, bieži vien tieši Valsts policija kļūst par to iestādi, kas pirmā reaģē uz “naida noziegumiem”, arī uz tiem, kas ir Drošības policijas kompetencē.

Visiem aptaujātajiem Valsts policijas darbiniekiem ir bijusi pieredze pārbaudes materiālos un kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”. Diviem aptaujātajiem policijas darbiniekiem bija pieredze sākotnējo darbību veikšanā lietās par nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants). Lielākajai daļai Valsts policijas darbinieku šādu lietu nebija daudz – viena vai divas lietas, bet bija arī policijas darbinieki ar lielāku pieredzi. Vienam no Valsts policijas darbiniekiem bija trīs četras šādas lietas, otram šādu lietu bija līdz desmit, ieskaitot tās lietas, kurās tika pieņemti lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu.

Bija aptaujāti arī tādi Valsts policijas darbinieki, kuri turpina izmeklēšanu kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu, un ir ierobežoti ziņu sniegšanā par šiem kriminālprocesiem, jo nedrīkst izpaust izmeklēšanas noslēpumus.

Visiem 20 aptaujātajiem tiesnešiem (7), prokuroriem (7) un zvērinātiem advokātiem (6), izņemot vienu, bija pieredze kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 78. pantu par nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu. Visiem aptaujātiem Valsts policijas darbiniekiem (10) bija pieredze kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu par naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ. Lielākā daļa šo darbību ir saistīta ar naida vai nesaticības izraisīšanu internetā, komentējot ziņas vai publicējot komentārus sociālajos tīklos. Bija arī neliels lietu skaits, kad Krimināllikuma attiecīgajā pantā paredzētā darbība bija saistīta ar vardarbību.

2. Nesenu “naida nozieguma” lietu, kurā veikts kriminālprocess/ kriminālvajāšana / personas aizstāvēšana, izties āšana.

Tiesneši, aprakstot nesenās “naida noziegumu” lietas, norādījuši, ka visos gadījumos darbības tika izdarītas, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, tas ir, rakstot komentārus internetā. Komentāros bija izteikta naidīga attieksme pret atsevišķu tautību pārstāvjiem, latviešiem,

krieviem, ebrejiem un čigāniem (romiem) to etniskās piederības dēļ. “Naida runu” saturošie teksti tika publicēti gan globālajos sociālajos tīklos, gan komentējot rakstus nacionālajos interneta ziņu portālos.

“[...] šie naidīgie, aizspriedumainie viedokļi izteikti interneta vidē, proti, komentāros. Un cilvēki bija pamanījuši šos izteikumus un darījuši zināmu Drošības policijai, ka šāds fakts ir, ka pret šādiem tomēr vajadzētu vērsties.” (T 141)

“Viņš bija publicējis dažādus izsaukumus, vērstus pret krieviem, ebrejiem, un tas bija fiksēts. Ja nemaldos, kāda organizācija bija ziņojusi par šiem visiem rakstiem tālāk tiesību aizsardzības iestādei, un tika uzsākts kriminālprocess, kriminālvajāšana, un [lieta] nosūtīta mūsu rajona tiesai.” (T 125)

“[...]teksts, no kura sekoja, ka ir aizvainojoši vārdi vēltīti latviešu tautai. Komentārs, kurš atkārtots septiņas reizes interneta vidē. Vienu un to pašu atkārtoja vairākas reizes.” (T 131)

Arī prokuroriem lielākā daļa no aprakstītajiem gadījumiem ir saistīta ar naida vai nesaticības izraisīšanu, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu:

“Minētie nodarījumi šajās četrās lietās bija par nacionālā naida, etniskā naida un nesaticības izraisīšanu, izmantojot automatizēto datu apstrādes sistēmu.” (P 126)

“Sākumā internetā ir bijis raksts par to, ka latviete ir pievērsusies islāmam un viņa ir aprakstījusi savu izvēli un kā pret viņu attiecas Latvijā. Pie šī raksta tika pievienoti ļoti daudz komentāru. Kriminālprocess tika uzsākts pēc pašas sievietes iesnieguma. Viņa uzskatīja, ka vismaz daļā komentāru saskatāms Krimināllikuma 78. panta sastāvs. Drošības policija uzsāka kriminālprocesu.” (P 143)

Senākie aprakstītie notikumi norisinājušies Latvijā 2005. gadā, kad policijai tika ziņots par rasistiskiem vardarbīgiem incidentiem Rīgā, kā arī 2009.–2010. gadā, kad naida izraisīšana bija saistīta ar kapu apgānīšanu.

“[...] bija divas krimināllietas saistībā ar ebreju kapu apgānīšanu, un bija viena krimināllieta, kad [notikumu vieta] afroamerikāņu izcelsmes vīrietim tika nodarīti miesas bojājumi. Konkrēti kapu lietās – tur viss bija saistīts ar tā saucamajiem “skinhediem”. Jaunieši, kuri piederēja pie šīs grupas. [...] Bija daļa gan nepilngadīgi, gan arī tikko pilngadību sasnieguši. Otra [lieta] man bija saistītā ar afroamerikāni, kuram, ja pareizi atceros, bija kāda saistība ar vēstniecību.” (P 129)

Līdzīgi kā tiesnešiem un prokuroriem, arī zvērinātiem advokātiem lielākā daļa aprakstīto gadījumu ir saistīta ar naida vai nesaticības izraisīšanu internetā:

“Izvirzītā apsūdzība bija par to, ka cilvēks, lasot portālā [ziņu portāla nosaukums] rakstu, iespējams, bija pievienojies [...] iepriekšējam komentāram. Tas izmeklēšanas laikā netika noskaidrots, jo komentāri jau bija izdzēsti. Tāpēc bija palicis komentārs, ko bija ielicis mans klients. Komentārs bija vērsti pret ebrejiem saistībā ar Otro pasaules karu.” (A 138)

Vienam no zvērinātiem advokātiem pirmā pieredze ir iegūta saistībā ar “naida runu”, kas tika izteikta 2007. gadā publiskās diskusijas laikā, piedaloties tajā klātienē:

“Cilvēks, kurš nebija sabiedriski un politiski aktīvs, nebija nevienā organizācijā, kas būtu nopopularizējusies, pieņemsim [partijas nosaukums] atbalstītājs, viņš aiziet kašķi meklēt tur, kur saiet pilnīgi pretējie. Bet viņš tur ir gājis klausīties. [...] Šis cilvēks klausās, klausās, iet un arī runā. Ja jūs iepazīstaties ar lietas materiālu, viņam netiek inkriminēts nekas, ko viņš savā runā pastāstīja. [...] Ja viņam būtu šis nodoms un viņš to būtu izteicis runā, tad viņu varētu saukt pie atbildības. [...] Viņam nebija nekāda nodoma.” (A 140)

Valsts policijas darbinieki, aprakstot nesenās “naida noziegumu” lietas, norādījuši, ka visos gadījumos darbības, kas tika vērstas uz sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu, tika izdarītas, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu:

“Vairākos interneta portālos [...], ja nemaldos, un tajos populārākajos bija norādīts, ka aicina personas apvienoties, izveidot grupu un cīnīties ar gejiem, jo tas nav pieļaujami, ka viņi padara visas vērtības, kas Latvijā bijušas, par niecīgām, ka viņus jāiznīcina, jānomētā ar akmeņiem, kā savādāk jāizskar, jāiznīcina kaut kā.” (VP 149)

“[...] Latvijas iedzīvotājs sociālajos tīklos [...] ieraudzīja rakstu, ka cits cilvēks izpauž savu viedokli, ka cilvēkiem, kuriem ir atšķirīga ādas krāsa, nevajadzētu dzīvot Latvijā vai viņus vajag visus nogalināt.” (VP 150)

Tikai viens no aptaujātiem policijas darbiniekiem atcerējās gadījumu, kad Rīgā ir noticis rasu naida motivēts noziedzīgs nodarījums:

“Vienu lietu atceros, bija saistībā ar rasu naidu, kad uz [ielas nosaukums] tika nodarīti miesas bojājumi melnādainam cilvēkam. Viņš uzskatīja, ka tas izdarīts aiz rasu naida pamata, un tika uzsākts kriminālprocess tieši par

[Krimināllikuma] 78. pantu. *Bet kopumā tādu gadījumu nav bijis daudz, kas ir bijuši novesti līdz kriminālprocesam.*" (VP 151)

3. Ekspertu piesaistīšana naida kurināšanas lietās.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 34. pantu, procesa virzītājs var pieaicināt un ar lēmumu uzdot ekspertīzi veikt personai, kura nav ekspertīžu iestādes eksperts, bet kuras zināšanas un praktiskā pieredze ir pietiekama ekspertīzes izdarīšanai. Veicot ekspertīzes lietās par naida vai nesaticības izraisīšanu, kas saistītas ar personas nacionālo vai etnisko piederību, rasu vai reliģisko pārliecību (Krimināllikuma 78. pants), vai atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ (Krimināllikuma 150. pants), pieaicinātajam ekspertam jābūt pietiekamām zināšanām un praktiskai pieredzei tieši šajā jomā, jāprot identificēt, atšķirt un norobežot abos pantos minētās darbības kā vienu no otras, tā arī no citiem Krimināllikumā paredzētiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Par ekspertiem šādās lietās dažādos laika periodos bija piesaistīti speciālisti no izglītības iestādēm (Latvijas Universitātes, Rīgas Stradiņa universitātes u. c.), Tiesībsarga biroja, Valsts valodas aģentūras un neatkarīgām biedrībām (Sabiedriskās politikas centra "Providus" un Latvijas Cilvēktiesību centra u. c.). Par eksperta dalību šādos kriminālprocesos aptaujātajiem bija dažādi viedokļi.

Kaut arī vairums tiesnešu, prokuroru, policijas darbinieku atzīst nepieciešamību pēc eksperta viedokļa, pieaug to darbinieku skaits, kuri šādu nepieciešamību nesaskata, norādot, ka ir uzkrāta pietiekama pieredze, lai paši izvērtētu, vai konkrētā gadījumā darbība bija vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā vai sociālā naida izraisīšanu. Bija gadījumi, kad aptaujātie nav piekrituši eksperta atzinumam un rīkojās pretēji, nodrošinot efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu. Bija arī gadījumi, kad tika apšaubīta eksperta zināšanu un praktiskās pieredzes pietiekamība ekspertīzes izdarīšanai.

Daži tiesneši pauduši viedokļus, ka šāda ekspertīze nav nepieciešama:

"Man šķiet, ka tur pat nebija nekādas ekspertīzes nepieciešamas." (T 124)

Un pretējus, ka, tikai pateicoties kvalitatīvai ekspertīzei, vainīgā persona tika sodīta:

"Jā, es vēlreiz gribētu izteikt pateicību mūsu ekspertei, jo bez viņas būtu ļoti grūti. Cik es zinu, tad vairākums lietu ir, kas par [Krimināllikuma] 78. pantu, un tieši viņa arī ir viena no vadošajiem speciālistiem, kas sniedz [ekspertīzes]"

un viņa arī [...] atbild uz maniem jautājumiem tiesas zālē, jo, kā jau es minēju, mums trūkst tās informācijas. Un tāpēc eksperts ir vajadzīgs, ka viņš ir tik ļoti zinošs. Sadarbība ar ekspertu ir ļoti svarīga.” (T 123)

“Par pierādījumu šajā lietā kalpoja pieaicinātās ekspertes atzinums. [...] Manā lietā bija viens eksperta atzinums, bet jāuzsver, ka pastāvēja strīds, vai vispār šī eksperte bija tiesīga sniegt eksperta atzinumu. Un tad mēs vērtējām eksperta atbilstību un kompetenci šajos jautājumos. Tas arī, manuprāt, ir viens no faktiem, kas būtu jānostiprina mūsu likumdošanā – kas konkrēti var būt par ekspertu šajās lietās. Jo tas konkrēti nav noteikts, nav definēts.” (T 123)

“Tur tika veikta ekspertīze, protams. [...] Bija lingvistiskās ekspertes atzinums, no kuras komentāra sekoja, ka autors ir paudis nicinājumu pret Latviju un šis naidis adresēts latviešiem, nākotnē solot tos uzspridzināt, gatavoties terora aktiem. Un viss tas beidzās ar lamu vārdiem, adresētiem latviešiem. Un, analizējot visus šos komentārus no leksikas, leksiko-stilistikas viedokļa, eksperte bija secinājusi, ka šī autora attieksme pret latviešiem un latviešu tautu ir vērtējama kā klaji naidīga, nicinoša, ironiska un izsmējīga.” (T 131)

Līdzīgi arī prokuroriem par eksperta dalību bija dažādi viedokļi – gan tādi, kas nesaredz nepieciešamību pēc eksperta, gan tādi, kas uzskata eksperta viedokli par būtisku.

“Līdzšinējā prakse tāda ir, un pie tās pieturas. Kaut gan tas arī tāds visai diskutējams jautājums, vai tas būtu nepieciešams vai nē, jo tā jau nav kā daktiloskopiskā ekspertīze. Tas ir vairāk vai mazāk [...] subjektīvs vērtējums. Un eksperts visbiežāk arī ir jurists, un tieši tāpat kā mēs vērtējam. Varbūt pasaka kaut ko priekšā, bet... [intervijas veicējs: Jo ir valstis, kur tādas prakses vispār nav. Izmeklētājs pats vērtē.] Jā. Es arī tā domāju. Gan tiesnesis, gan prokurors ir jurists, un pašiem ir jāvērtē. Ir bijis gadījums, kad es izbeidzu procesu, lai gan eksperts teica, ka tur ir naidis. Bet es nepiekritu un izbeidzu procesu.” (P 122)

“Bet, cik man ir zināms, problēmas ir tieši nodalīt viedokli no tā, ko var uzskatīt jau par naidu. Tieši pēc ekspertīžu slēdzieniem. Kādi vārdi izmantoti un kādā kontekstā. Ļoti grūti ir pierādīt subjektīvo pusi. Jābūt samērīgumam gan vārda brīvībai, gan arī viedoklim.” (P 134)

“Par pierādījumiem – eksperte uzskatīja, ka vārda brīvības robežas tomēr ir pārsniegtas. [...] mēs jau paši, prokurori [...] mēs neko neizgudrojam. Mēs pa]aujames uz to, ka cilvēki, kas kompetenti cilvēktiesībās [...] manuprāt, ir svarīgi tas, ka tev no malas pasaka arī par starptautiskajām tiesībām. Kā tas vispār viss ir. Jo nebūsim naivi. Mēs tās ļoti maz zinām. Tāpēc, ja tomēr

speciālists tev pasaka, ka tas nesakrīt ar virkni normatīviem šajā jomā, ko Eiropas Savienība ir noteikusi, tad es nezinu, vai nu gluži tā, ka nē, es, prokurors, tomēr izdomāju, ka jums nav taisnība, un mēs to lietu izbeidzam. Te [...] faktiski vienīgā problēma pierādīšanā ir ekspertīzes, un es domāju, ka tagad noteikti ir vēl grūtāk, jo es šaubos, ka mums ir [...] metodoloģija, ka mums viņi ir reģistrēti tiesu ekspertu reģistrā.” (P 128)

Šis pats prokurors, atbildot uz citu jautājumu, atgriezās pie ekspertu piesaistīšanas problemātikas: *“Problēma noteikti ir ekspertīzes. Tiesu ekspertu likums, noteikti, ka tagad tā ir ļoti liela problēma. Es nezinu, kā viņi tiek galā, jo tas ir tas, uz ko aizstāvība jebkurā situācijā vērs uzmanību. [...] Nav mums taču tādu ekspertu, kas šādas ekspertīzes var veikt. Mums nav metodikas. Un vispār jau šajās lietās ekspertīzei kā tādai nevajadzētu būt. Jo mēs visi esam juristi – prokurori, tiesneši. Mēs visi esam mācījušies. [...] Jāseko līdzi tam, kas notiek, aktualitātēm Eiropā un tā tālāk. Līdz ar to [...] tās [ekspertīzes] mēs vienkārši taisījām, lai cilvēki, kas tanī virzienā strādā, lai viņi mums pasaka priekšā, jo, protams, visu zināt nevar. Bet, es domāju, ka jebkurā gadījumā bez ekspertīzēm tās lietas cauri neies un tas, ka nav metodika izstrādāta, un tas, ka tie eksperti mums kā tādi nav tiesu ekspertu reģistrā, es domāju, ka tā ir ļoti liela problēma.” (P 128)*

Par pieaicinātajiem ekspertiem zvērināti advokāti snieguši dažādus viedokļus, arī kritiskus:

“[...] lietā, kurā bija viens citāts, bija pasūtīta viena ekspertīze visu komentāru analīzei. Ekspertīze bija uz 300 lapām. [...] Pretī saņem vienu gadu nosacīti. Tad – cik liels resurss ir iztērēts, lai to darītu. [...] Visus apvieno ekspertīze, kura parasti ir ļoti formāla un analizē izteikumus. Problēma ir tāda, ka visās tajās lietās faktiski, vismaz lielākajā daļā, ko es skatījos uz to laiku, bija viens vai divi eksperti tikai. Tad vienu vai divu cilvēku iesīkstējais viedoklis ir zināmā mērā priekšnoteikums notiesāšanai.” (A 139)

“Ar ekspertiem bija tā, ka, manuprāt, vienīgais eksperts bija [uzvārds] kungs, un mēs arī senātā, kasācijās sūdzībā, kuru es rakstīju, teicu, ka ekspertam jāuzdod jautājums, vai šajās darbībās ir šis te nozieguma sastāvs. Tas jālemj tiesai, nevis ekspertam. [...] nezinu kāpēc, vienmēr obligāts pierādījums ir eksperta atzinums. [...] Ja eksperta atzinums ir tik svarīgs, tad vajadzētu tādā veidā pasūtīt iestādei uz rotēšanas pamata. Es zinu, ka daudz kas ir atkarīgs no tā, kā kurš eksperts tiek aicināts. Ja policija gribēs to cilvēku notiesāt, tad tiks aicināti vieni. Ja teiktu, ka nav ko, tad citi.” (A 140)

“Kā pierādījumu prokuratūra un tiesa ņem vērā pieaicināto ekspertu viedokli, tas ir kā būtiskākais. Un tad ir jautājums, vai eksperta secinājumi un

apgalvojumi ir tiešām tādi vai arī savādāk var tikt traktēti. [...] Labi, ja Latvijā būtu eksperti, kas spētu izvērtēt, vai tur ir saskatāmas noziedzīga nodarījuma pazīmes vai nav. Jo šobrīd bez ekspertīzes neviena tiesa neiztiesās, lai gan tas nav obligāto ekspertīžu sarakstā. Bet faktiski tā būs viens no pamatiem, lai tiesnesis varētu pieņemt lēmumu. Lielākā problēma Latvijā ir eksperta skaita mazumā vai trūkumā.” (A 144)

Intervētās personas norāda arī uz problēmām saistībā ar ekspertiem – kritēriju trūkumu atlasē, mazo ekspertu skaitu Latvijā, metodikas trūkumu attiecībā uz ekspertīzēm. Lai arī par problēmjautājumiem saistībā ar ekspertiem un ekspertīzēm tiek runāts vairāk nekā desmit gadus un nepieciešamību izstrādāt gan ekspertu atlasas, gan ekspertīzes kritērijus, neviena no valsts iestādēm nav izrādījusi gatavību uzņemties koordināciju šī jautājuma sakārtošanā.

4. Apmierinātība ar lietas iznākumu.

Gandrīz visos aprakstītajos gadījumos intervētās personas bija apmierinātas ar lietas iznākumu:

“Rezultātā viņam bija piemērots brīvības atņemšanas sods pieci mēneši, tiesa gan, nosacīti, jo persona jau bija cienjamā vecumā un arī nebija iepriekš sodīta. Es noteikti biju apmierināta, tas taču mans spriedums.” (T 123)

“Abās lietās ir notiesājoši spriedumi ar nosacītu brīvības atņemšanu. Ar rezultātu biju apmierināta. Man jau liekas, kas svarīgākais ir nevis šis sods, bet tas, ka cilvēki nonākuši pie šīs apziņas, ka šādi rīkoties nevajag un, pirms tu kaut kādu savu domu paud, nedaudz vajag tomēr apdomāt, kādas sekas tam būs gan uz konkrēto cilvēku grupu, par ko ir runa, gan arī uz tiem līdzcilvēkiem vai to sabiedrības daļu, kas to lasīs un kādu vēstījumu tu dod.” (T 141)

“Iznākums bija notiesājošs spriedums. Ar iznākumu esmu apmierināta. Tur bija viss iespējama izdarīts. Tur bija no visiem aspektiem izvērtēts. Apsūdzētā tiesības bija pilnīgi ievērotas, bija iespēja. Eksperts tika aicināts, liecinieki tika aicināti, atzinums papildus tika veikts, papildu izpēte. [...] Un bija notiesājošs spriedums. Es uzskatu, ka tas bija pamatoti. Sods – viņam iedeva nosacīti. Jā, to sodu iedeva nosacīti, bet ņemot vērā varbūt arī viņa vecumu. Vairāk es neesmu viņu redzējusi, nav viņš redzēts ar krimināli sodāmiem noziedzīgiem nodarījumiem. Vispār par viņu nekas vairs nav dzirdēts pēc tā, ko viņš tālāk ir darījis. Tā kā acīmredzot ir sasniegts tas mērķis, jo vairāk šāda veida, nedz arī citi noziedzīgi nodarījumi netika konstatēti, ka viņš būtu izdarījis.” (P 133)

Latvijā KL 78. panta lietas galvenokārt izpaužas kā naida runa – aizvainojoši komentāri, kas vērsti uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas rases, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības vai jebkuru citu pazīmju dēļ. Analizējot aptaujāto teikto, jākonstatē, ka lietās par naida izraisīšanu, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu (internetu), tiesas piemēro sodus, kas nav saistīti ar reālu brīvības atņemšanu, bet nosaka brīvības atņemšanu nosacīti, ar pārbaudes laiku. Divos gadījumos apsūdzētie tika attaisnoti. Pēdējo gadu laikā novērojama tendence, ka prokuratūra noslēdz ar apsūdzēto personu vienošanos par tai piemērojamo sodu. Līdz ar noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas maiņu un attiecīgi sodu gradāciju, paredzams, ka nākotnē tiesas varētu plašāk piemērot piespiedu darbus un naudas sodu.

5. Visbiežāk piemērotie Krimināllikuma panti naida noziegumu/naida kurināšanas lietās.

Visi aptaujātie tiesneši, prokurori un zvērinātie advokāti norāda, ka Krimināllikuma 78. pants “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” ir visbiežāk pielietojamais pants, salīdzinot ar Krimināllikuma 149¹. pantu “Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana” un 150. pantu “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”. Visi aptaujātie norāda arī, ka biežāk darbības, kas vērstas uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, tiek izdarītas, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, tas ir, rakstot komentārus internetā.

“Ja mēs paskatāmies internetā par tiem pašiem komentāriem, tur viņu ir bezgala daudz. Tur varētu vākt un vākt, un tās lietas būtu kaudzēm. Bet, cik es esmu novērojis, tas notiek tādā izlases veidā. Kāds aktīvistis uzrodas, kurš uzraksta iesniegumu, un tad ir process.” (P 122)

Viens tiesnesis norāda, ka *“kaut gan šie pārkāpumi, šie noziegumi ir diezgan bieži sastopami, tomēr kriminālprocesī tiek uzsākti salīdzinoši maz. Jo par tiem neziņo.” (T 125)*

Visi aptaujātie tiesneši, prokurori un zvērināti advokāti norāda uz to, ka Krimināllikuma 149.¹ pants un 150. pants reti tiek piemēroti praksē. Līdzīgi ir ar Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktu, kurā ir norādīts, ka, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ, tas ir atbildību pastiprinošs apstāklis. Neviens no aptaujātajiem nevarēja atcerēties gadījumu, kad tas tika piemērots praksē.

Sodāmais nodarījums Krimināllikuma 150.pantā definēts kā darbība, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma,

vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums. Būtiska kaitējuma kritēriji noteikti likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 23. panta pirmajā daļā, un "atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām: (1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses; (2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu; (3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses".

Gandrīz visi aptaujātie uzskata, ka prasība pēc būtiskā kaitējuma, kas ietverta Krimināllikuma 149¹. pantā un 150. pantā, apgrūtina šo pantu piemērošanu. Ir aptaujātie, kas uzskata, ka būtiskais kaitējums ir "grūtāk pierādāms", un neizprot, "kur to kaitējumu meklēt un kā viņu pierādīt". Ir arī aptaujātie, kuri gribētu noskaidrot, kas ir "kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm". Aptaujātās personas norāda arī uz grūtībām noteikt būtisko kaitējumu, ja naida kurināšana ir vērsta nevis pret konkrētu individu, bet mazākumgrupu.

"Krimināllikumā šis ir 78. pants, bet Krimināllikumā ir arī citi panti. Bet man nebija šādas pieredzes, kad būtu 149¹. pants, kas ir diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana, un arī 150. pants "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana". Tur ir noteikumi par būtisko kaitējumu. Iespējams tāpēc, ka tajā nodarījumā ir jāiestājas šīm sekām – būtiskais kaitējums, kas ir jau grūtāk pierādāms, šos pantus nepielieto praksē." (P 126)

"Būtiska kaitējuma definīcija ir dota Krimināllikuma Pārejas noteikumos. Tur jābūt nodarītam ne tikai materiālajam zaudējumam, bet arī aizskartām citām ar likumu aizsargātām tiesībām un interesēm un tā tālāk.[...] ja ir nekonkrēta definīcija, rodas problēmas ar šīs normas piemērošanu. Teiksim, ja es būšu ielicis komentāru, ka invalīdi man traucē dzīvot un tā tālāk, būtisks kaitējums kādai personu grupai vispār nevarētu tikt nodarīts [...]. Vienam cilvēkam, fiziskai personai, var nodarīt būtisku kaitējumu, bet kā to izskaitļot personu grupai. Kur tāds algoritms, pēc kā mēs varam vadīties? Kā? Mēs paņemam kalkulatoru un rēķinām, [...] cik mums ir invalīdu, uz kuriem tas būtu attiecināms, un tad, kuram no viņiem ir nodarīts kaitējums, kuram nav. Kurš izlasīja, kurš neizlasīja. Ja pret viņiem mainījās attieksme – kā tam izsekot līdzi? Tā ir neiespējamā misija." (T 124)

“Tā problēma ir praksē – būtiskais kaitējums. [...] ne tikai naida noziegumos, arī citās lietās, kur nav konkrēts materiālais zaudējums, kur nav konkrēta summa, kur ir tiesību aizskārums. Tas ir vērtēšanas jautājums, [...] Civillikumā ir jēdziens “atvērta tiesību norma”, kuru jāpiepilda pašam piemērotājam. [...] Jo šobrīd prakses praktiski nav, tā ir problēma, ko šajā gadījumā uzskatīt par būtisko kaitējumu. Tā viena lieta, kas ir, kas tika pār kvalificēta uz [Krimināllikuma] 150. pantu, jo netika konstatēts 78. panta sastāvs. Jā, tā ir reāla problēma. Pirmkārt – kur to kaitējumu meklēt un kā to pierādīt. Jo tas nav vērst pret vienu konkrētu personu. Un, ja tas izteikums ir izskaidrojams virtuālajā vidē, teikt, ka vispār kaitējuma nav, nevar, bet kā to kaitējumu izmērīt un kurš konkrēti no tā kaitējuma ir cietis. Interpretācija būs viennozīmīga. Viena argumentācija, ko no savas puses var likt apsūdzībā, tur būs pretargumentācija no aizstāvības puses. Šeit ir tā robeža starp vārda brīvību, tiesībām izteikt savu viedokli, un kur viedoklis beidzas un kur sākās kriminālatbildība. Jā, šis ir problēmjautājums.”
(P 133)

“Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana... Nekur tas īsti nav izskaidrots, teiksim, Krimināllikumā. Būtiskais kaitējums... Tur vienmēr rodas asociācija ar to, ka jābūt kādam materiālam zaudējumam.” (VP 152)

Daži aptaujātie norāda, ka diskriminācijas gadījumi biežāk notiek darba tiesību jomā un tiek risināti civilprocesa, nevis kriminālprocesa kārtībā.

“Es vispār neatceros nevienu gadījumu, ka būtu kriminālapsūdzības par diskrimināciju. Tas ir tāpēc, ka arī, ja mēs vērtējam civiltiesisko praksi, tad šos apstākļus noskaidrot un pārbaudīt, un pierādīt, var teikt, gandrīz neiespējami, jo principā tie gadījumi, kad es esmu saskāries, ir darba tiesiskie strīdi, kur darba ņēmēji izvirza pretenzijas pret darba devēju par diskrimināciju kaut kādu apstākļu dēļ. [...] ja civilprocesuālā kārtībā ir sarežģīti, tad par kriminālprocesu vispār grūti runāt, jo viena teiktais nekā nevar tikt izmantots apsūdzības izvirzīšanai.” (T 130)

Līdzīgu nostāju pauž viens no zvērinātiem advokātiem:

“Diskriminācijas aizliegums mums vairāk parādās saistībā ar darba tiesībām. Un te ir prasītas kaitīgas sekas, ko ir salīdzinoši grūtāk pierādīt. Tie panti pārklājas – administratīvais [Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204¹⁷. pants “Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana”] ar kriminālo [Krimināllikuma 149¹. pants “Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana”].”
(A 138)

Arī viens Valsts policijas darbinieks atzīmē, ka jautājumā par diskrimināciju Krimināllikuma 149¹. pants “pārklājas” ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204¹⁷. pantu:

“Ņemot vērā, ka pastāv arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā attiecīgais pants, kas paredz diskriminācijas aizliegumu, līdzīgi kā huligānisma gadījumā, diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana kā noziedzīgs nodarījums ir ļoti reti sastopams, jā, pat var teikt, ka ļoti, ļoti reti sastopams. Es nezinu, ko nepieciešams izdarīt, lai piemērotu [Krimināllikuma] 149¹. pantu. Ja pārkāpumi ir, tad attiecīgi piemēro Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu.” (VP 147)

Viens tiesnesis norāda, ka pants par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu praksē, iespējams, piemērojams retāk, jo sabiedrība pret sociālām grupām ir iecietīgāka nekā pret nacionālām, etniskām vai rasu grupām:

“Es domāju, ka dzimums, vecums un invaliditāte un tamlīdzīgi kritēriji – sabiedrībā nav tik liela neiecietība attiecībā pret šīm personu kategorijām, pat ja ir kādi ciniskāki un nekorektāki komentāri, [...] šis jautājums valstiskā līmenī netiek tik ļoti sakāpināts. Parasti, [...] ja valdība grib kaut kādā veidā noklusināt kādus viņiem ne pārāk patīkamus notikumus, lai nepievērstu lieku uzmanību, tad atkal un atkal tiek cilāts nacionālais jautājums, cittautieši, emigranti utt. Sabiedrība uz to ir diezgan atsaucīga un novērš domas. Es domāju, ka tas ir tas moments, kas varbūt nosaka nacionālā, etniskā vai rasu naida priekšrocības, ja tā var izteikties attiecībā uz sociālo naidu.” (T 124)

Savukārt viens zvērināts advokāts norāda, ka iemesls tam, ka Krimināllikuma 149¹. pants “Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana” netiek piemērots praksē, var būt cietušo personu pasivitāte:

“Nezinu, vai tas ir būtiskais kaitējums, drīzāk diskriminācijas gadījumā tas varētu būt saistīts ar cietušā pasivitāti.” (A 144)

Līdzīgās domās ir viens Valsts policijas darbinieks:

“Tiek izteikti aicinājumi kaut kādā veidā [...] pret to grupu, bet pārstāvji īsti neattiecina uz sevi vai arī varbūt viņi paši sociāli nav aktīvi un nevēlas griezties policijā vai veikt izmeklēšanu pret tām personām, kas izsaka tieši to naida kurinošu izpausmi.” (VP 151)

Pieredzes trūkums liedza respondentiem no Valsts policijas sniegt atbildi uz trešo jautājumu: “Kādi Krimināllikuma panti visbiežāk tiek piemēroti lietās, ja ir pierādījumi, ka nodarījums ir izdarīts uz identitāti balstīta naidīguma vai aizspriedumu dēļ?” Šādu salīdzinājumu nav spējuši veikt

seši respondenti, daži no viņiem atsaucās uz to, ka veica izmeklēšanu tikai kriminālprocesos, kas uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu. Divi Valsts policijas darbinieki norādīja, ka Krimināllikuma 78. pants tiek piemērots biežāk, jo vēsturiski šī norma pastāv ilgāk. Citi aptaujātie norādīja, ka Krimināllikuma 78. pants ir Drošības policijas institucionālā piekritībā un šai iestādei ir lielākā pieredze “naida noziegumu” izmeklēšanā. Daži Valsts policijas darbinieki norādīja, ka viņiem bija pieredze tikai kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu par naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ. Citi policijas darbinieki norādīja, ka Krimināllikuma 150. pants savu tagadējo redakciju saņēma samērā nesen – 2014. gada 25. septembrī un līdz ar to prakse lietās par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu vēl nav izveidojusies. Neviens aptaujātais Valsts policijas darbinieks nevarēja atcerēties gadījumu, kad Krimināllikuma 149¹. pants tika piemērots praksē.

4. Sadarbība starp policiju un prokuratūru, veicot kriminālvajāšanu.

Sadarbība starp policiju un prokuratūru respondentu atbildēs tiek raksturota vispārīgi, bez iedziļināšanās konkrēto “naida noziegumu” izmeklēšanā, kas varētu būt izskaidrojams ar samērā nelielu kriminālprocesu skaitu. Aptaujātie prokurori sadarbību starp Drošības policiju un prokuratūru raksturoja pozitīvi. Daži aptaujātie norādīja, ka veiksmīgā sadarbība tiek īstenota, izmeklējot visus kriminālprocesus, kas piekritīgi šai iestādei.

“Nekādas īpašas problēmas nesaskatu. Vienmēr ar mums saskaņo sūtīšanu vajāšanai. Pirms tam piedāvā, vai nu lietu uzrādīt, iepazīties, pat, ja prokurors nepieprasa pats pēc savas iniciatīvas.” (P 122)

Deviņi no desmit Valsts policijas darbiniekiem pozitīvi raksturo sadarbību ar prokuratūru. Uzraugošais prokurors tikās ar policijas darbiniekiem, sniedza norādījumus, pārrunāja turpmāko rīcību.

“Mūsu iestādei ir ļoti laba sadarbība ar rajona prokuratūru. [...] Konkrēti kriminālprocesā, kas ir manā uzraudzībā, es biju pie uzraugošā prokurora, un mēs izrunājām to, ko viņš redz šinī gadījumā, un ko es redzu, ko redz procesa virzītājs, un kādas ir plānotās darbības un rīcība.” (VP 145–146)

“Runājot par šo gadījumu, mums ir cieša saskarsme. Uzsākot kriminālprocesu un saņemot šo materiālu, mēs sazinājāmies, sastādījām izmeklēšanas plānu, to apstiprinājām un vadāmies pēc tā, un, ja ir kādas izmaiņas, tad sazināmies un izrunājām turpmāko darbību.” (VP 153)

“Konkrēti par šo lietu varu atklāt, ka arī uzraugošais prokurors, kā arī amatā augstāks prokurors, izmantojot savas tiesības, iepazīnās ar lietu. Uzraugošais prokurors sniedza nepieciešamos norādījumus turpmākai lietas izmeklēšanai. Līdz ar to, atceros, otrajā vai trešajā dienā prokuratūra pieprasīja šo lietu, pārbaudīja, lai iepazītos un sniegtu norādījumus. Šo lietu kategorija ir reti sastopama un savā ziņā var izraisīt rezonansi [...] Uzraugošais prokurors sniedza norādījumus, kas bija noderīgi lietas izmeklēšanā.” (VP 147)

Vienam policijas darbiniekam bija atšķirīgs viedoklis:

“Sadarbība nu vismaz ar [nosaukums] prokuratūru ir zemā kvalitātē. Prokuroriem pieredzes īpaši nav, arī savādāka rakstura lietās. Jauni prokurori bez pieredzes. Tas apgrūtina.” (VP 152)

Cits policijas darbinieks piedāvā rīkot kopīgas mācības:

“Šajā vienīgajā kriminālprocesā sadarbība bija pietiekami laba. Tur gan mūsu viedoklis, ka jāizbeidz, nesakrita ar prokuratūras viedokli, bet nu kriminālprocesā noteiktā uzraudzības gaitā viss tika atstrādāts kā nākas. Tas, kas ir nepieciešams noteikti, ir kopīgas mācības gan mums, gan prokuroriem, lai mums ir vienota sapratne par jēdzieniem, par kaut kādām robežām un tādām lietām.” (VP 155–156)

Tiesneši sadarbību starp policiju un prokuratūru kopumā raksturo kā apmierinošu. Katra iestāde darbojas sev piešķirto uzdevumu robežās, sadarbojoties Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā:

“Likums ir sakārtots diezgan vienkārši. Policija un prokuratūra pilda katra savas funkcijas. Sadarbības pakāpe ir noteikta ar Kriminālprocesa likumu, ja mēs runājam par krimināllietām. Profesionālais līmenis var noteikt šīs sadarbības iznākumu, iespējas realizēt pilnvērtīgāk šo sadarbību, bet ne tikai, jo profesionālais līmenis, izglītība, pieredze un tā tālāk, tie ir tikai vieni no kritērijiem. Bieži vien šī sadarbība ietekmē ne tik daudz jurista profesionālās zināšanas, bet kādas personiskās attiecības [...]” (T 124)

“[...] cik es redzu no krimināllietas materiāliem, tad sadarbība ir bijusi, jo bez šīs sadarbības nebūtu tas rezultāts, kas man ir lietā un ko es vērtēju jau kā pierādījumus.” (T 123)

Viens tiesnesis sadarbību starp policiju un prokuratūru raksturo kā neapmierinošu:

“Diemžēl jāsaka, ka policijai un prokuratūrai, ne tikai šajos noziegumos, bet arī citos gadījumos, teiksim, ir tāda nogaidoša pozīcija. Gaida, kad lieta

atnāks no policijas. Un šeit varu teikt, ka es uzskatu, ka šī sadarbība nav apmierinoša.” (T 130)

Analizējot aptaujāto teikto, jākonstatē, ka kopumā sadarbība starp policiju un prokuratūru respondentu atbildēs, ar nelieliem izņēmumiem, tiek raksturota pozitīvi.

5. Spēkā esošā normatīvā regulējuma efektivitāte, nodrošinot efektīvu normu piemērošanu un tiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu “naida noziegumu” lietās.

Lielākā daļa aptaujāto norāda, ka Latvijas normatīvais regulējums ir efektīvs. Daži no viņiem, atzīmējot, ka normatīvais regulējums ir efektīvs, norādīja uz problēmām, kas saistītas ar “būtiskā kaitējuma” noteikšanu un atšķirīgo interpretāciju, noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses pierādīšanu, institucionālās piekritības noteikšanu un citiem problēmjautājumiem. Jāpiebilst, ka neviena no intervētajām personām neminēja iemeslus, kāpēc praksē netiek piemērots KL 48. panta (1) 14) norma par rasistisku, etnisku, nacionālu motīvu kā atbildību pastiprinošu apstākli.

Pieci no septiņiem aptaujātajiem tiesnešiem uzskatīja, ka normatīvais regulējums ir efektīvs. Daži no viņiem, atzīmējot, ka normatīvais regulējums ir efektīvs, norādīja uz problēmām, kas saistītas ar normu piemērošanu un amatpersonu profesionalitāti. Divi no septiņiem intervētajiem tiesnešiem uzskatīja, ka spēkā esošais normatīvais regulējums nav efektīvs. Daži no tiesnešiem norādījuši uz “būtiskā kaitējuma” noteikšanas un noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses pierādīšanas problemātiku.

“Neefektīvi. [Krimināllikuma] 149¹. un 150. pants. Mēģina kādreiz sarežģīt tās normas ar šo pašu būtisko kaitējumu, bet es neesmu pētījis, vai administratīvajās lietās ir paredzēta atbildība par šiem jautājumiem. [...] Tad varbūt arī pamatots diskriminācijas jautājumos šis te būtiskais kaitējums, jo ne jau visas darbības vajag obligāti kriminalizēt. [...] Varbūt nevajadzētu ar to aizrauties, jo pretējā gadījumā drīz jau gandrīz trešdaļa Latvijas iedzīvotāju būs krimināli sodīti tā vai savādāk. Tas jau nav pašmērķis. Galvenais jau ir sabiedriskā drošība. Un es domāju, ka šos jautājumus par diskrimināciju un sociālo naidu, iespējams, varētu arī atrisināt caur Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu.” (T 124)

“Es domāju – normatīvo aktu bāze ir pietiekoša. Cilvēki neziņo par šiem visiem apstākļiem, un it kā viss norimst un savstarpēji tiek izrunāts. Tā kā, es domāju, normatīvā bāze būtu pietiekama. Problēmas ir piemērošan[ā].” (T 125)

“Regulējums, ja mēs runājam par normatīviem aktiem, tad tur ir viss kārtībā. Problēmas ir ar profesionalitāti un ar izpratni no policijas puses, prokuratūras puses un tiesas puses, visos līmeņos.” (T 130)

“Es domāju, ka pilnīgi normāls un pietiekams. [...] es nonācu pie tā secinājuma pēc šīm divām lietām, ka viņu darbība bija identificēta kā prettiesiska, jo viņi visi nav nekādi bērni. Manā konkrētajā gadījumā bija pusmūža vīrieši. Un viņi vienkārši saka, ka tajā brīdī nepadomāja, jo viņiem [...] kaut kāds aizvainojums par kaut kādu situāciju ņēma virsroku, tāpēc viņi šādi rīkojās.” (T 141)

Visi aptaujātie prokurori norādīja, ka normatīvais regulējums kopumā ir pietiekams un efektīvs. Attiecībā uz Krimināllikuma 78. pantu viņiem bija līdzīgs vērtējums. Tomēr attiecībā uz Krimināllikuma 149¹. un 150. pantu viņiem bija atšķirīgi viedokli. Daži aptaujātie piedāvāja veikt uzlabojumus, konkretizējot un sniedzot skaidrojums “būtiskā kaitējuma” un “citu ar likumu aizsargāto interešu” jēdzieniem, lai izvairītos no atšķirīgas interpretācijas.

“Es domāju, ka šis regulējums ir efektīvs, un tas ir pietiekams. Par Krimināllikuma 78. pantu – arī šie sodi nav mazi. [...] Par citiem pantiem, varbūt to 149¹. pantu un 150. pantu vajadzētu mainīt, tas varētu būt par to būtisko kaitējumu, kad tiek aizskartas tieši kādas intereses. Par naudas izteiksmē būtisko kaitējumu – tur ir skaidrs, cik ir jābūt, bet šim aizsargātajam citām interesēm tas nav noteikts, un tā ir [...] katra procesa virzītāja interpretācija, un, vai tam piekritīs tiesa, to var redzēt tikai spriedumā, vai tiek atzīts par būtisko kaitējumu vai netiek.” (P 126)

“Normatīvais regulējums, manā skatījumā, ir pietiekami efektīvs. Šeit problēma nav, manuprāt, normatīvajā regulējumā. [...] Tur ir viss skaidrs. Šeit ir mentālā joma, cilvēka emocijas. Tās ir praktiskās problēmas. Kas vienam ir pieņemami un normāli. Tieši runājot par subjektīvo pusi [...] Viņš vienkārši ieliek savu viedokli emociju uzplūdā. Nav domas ne naidot, ne saasināt, pat apvainot. Ir jānošķir šīs kategorijas, kad ir šādi izņēmuma gadījumi, kad tā nav mērķtiecīga darbība, jo ir personas, kas to dara kā mērķtiecīgu darbību.” (P 133)

Zvērinātie advokāti uz šo jautājumu snieguši dažādas atbildes. Daži no viņiem vērtēja normatīvā regulējuma efektivitāti kontekstā ar soda mērķi, daži – ņemot vērā Krimināllikuma 78. panta piemērošanas robežas un noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses noteikšanas problemātiku.

“Efektivitāte būtu mērāma atkarībā no tā, kādi ir šie sodi, vai tie ir efektīvi. Un arī efektīvi varētu būt preventīvie darbi, ka sabiedrība tiek rosināta

atteikties no šādām darbībām. [Vai jūs piedāvājat savādākus soda veidus?] Es neesmu pārliecināts, vai nosacīts sods tieši šim kontingentam ir efektīvs. Ja persona gānās par pasauliskām lietām un pati iniciē dažādus konfliktus ikdienā, tad tas nosacītais sods ir tāda kā apdrošināšanas polise, un tajā termiņā viņš varbūt atkal neuzķeras, bet varbūt arī uzķeras.” (A 137)

“Neefektīvs tāpēc, ka mums ir jāatceras, kas ir soda mērķis. Soda mērķis ir ne tikai sodīt personu, bet arī atturēt viņu, kā arī citas personas, no šāda veida noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Ja tu ieraksti vienu rindiņu internetā kaut kādā komentārā. Es runāju par vismazāko, par vistipiskāko gadījumu, kad cilvēks vienkārši lasa kaut ko, viņam uznāk dusmas, un tad viņš emociju uzplūdā ieraksta kaut ko, tad pēc tam, ja tu ieņem aizstāvības pozīciju, tādu aktīvu, nevis visu atzīsti, tad tas aizņemtu vairākus gadus. Beigās to sodu dabū, pieņemsim, par vienu rakstu [...], teiksim, piespiedu darbu uz 50 stundām, tad soda mērķis absolūti nav sasniegts. Kaut gan atsevišķos gadījumos tiek uzskatīts, ka pats ilgstošais process dažreiz mēdz būt kā sods.” (A 139)

“Ja jau ir statistika par notiesājošiem spriedumiem un ja ir uzsāktas krimināllietas izmeklēšanas stadija, tad teikt par to, ka esošais normatīvais regulējums nav efektīvs, nebūtu pareizi. Tas, ka nav reģistrēto krimināllietu pēc [Krimināllikuma] 149. panta [...], nenozīmē, ka norma nav efektīva, jo pareizāk ir, ka paredzēta atbildība par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, nevis faktiski ir noziedzīgais nodarījums, bet nav normas, kas to reglamentē, paredzot atbildību. Diskutabls jautājums, vai komentāra ievietošana interneta vietnē būtu krimināli sodāma rīcība. Cik noprotu, par to ir diskutēts plašākā sabiedrībā, ja nemaldos [...] nevalstisko organizāciju sanāksmēs. Tas ir divējādi vērtējams jautājums, no vienas puses, [...] ja tiešām ir izveidota kāda interneta vietne ar klaji nacistiskiem uzskatiem, regulāri publicēti materiāli, tad, protams, ka drīzāk [...] jābūt krimināli sodāmai darbībai. Bet, kad īpaši gados jauni cilvēki ievieto komentāru un par to iestājas kriminālatbildība – grūti spriest... Domāju, ka ne vienmēr komentāra ievietošana būtu krimināli sodāma. Tomēr, iespējams, vajadzētu paredzēt kaut kādu atbildības gradāciju un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā ietvert līdzīgu normu, bet tā, lai normas piemērotājiem būtu skaidrs, kad mēs runājam par administratīvo pārkāpumu vai kurā gadījumā par kriminālo atbildību.” (A 144)

Visi aptaujātie Valsts policijas darbinieki, izņemot vienu, norādīja, ka normatīvais regulējums kopumā ir apmierinošs. Viens policijas darbinieks puda pretēju viedokli:

“Domāju, ka neefektīvs. Iespējams, to vajag izpētīt daudz vairāk, nekā ir atspoguļots šeit. Bet, cik es zinu, arī tiesu prakses nav nekādas. Ir tikai viens

gadījums. Līdz ar to jautājums nav pētīts un noregulēts, un, manuprāt, nav arī vadlīniju, kā tas jāizmeklē. Pēc manām domām, šis jautājums ir jāpēta.” (VP 153)

“Krimināllikuma 150. panta normatīvais regulējums ir izstrādāts diezgan kvalitatīvā līmenī. Vienīgā problēma ir saskatīt būtisko kaitējumu, kas paredzēts Krimināllikuma 150.panta pirmajā daļā. Tādu kritēriju, kas ir būtisks kaitējums konkrēti naida noziegumos, ir sarežģīti noteikt. Jāskatās prakse Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kā tur naida noziegumi ir formulēti un kādas atziņas sniedz Eiropas Cilvēktiesību tiesa saistībā ar naida noziegumiem. Tas arī prasa izmeklētājam būt aktīvam, meklēt atziņas, lasīt literatūru, būt sagatavotam darbam arī ar šo lietu kategoriju, jo tik vienkārši kā ar zādzību tas nav. Tas no izmeklētāja prasa arī zināmu pieredzi.” (VP 147)

Arī citi aptaujātie Valsts policijas darbinieki norādīja, ka būtiskā kaitējuma ietveršana Krimināllikuma 149¹. pantā un 150. pantā apgrūtina šo pantu piemērošanu:

“Varbūt vajadzētu kaut kā precizēt vai vairāk kaut kādu informāciju, lai būtu skaidrs arī parastam inspektoram. [...] saņemot iesniegumu, [...] lai viņam ir skaidrs un arī tai pašai iestādei, kas ir augstāk, prokuratūrai, lai tur būtu skaidrs, kas ir domāts zem tā panta ar būtisko kaitējumu. Šajā gadījumā par [Krimināllikuma] 150. pantu, par būtisko kaitējumu.” (VP 149)

“Varbūt ir jānoregulē un jāapskata konkrēti. [...] Ko nozīmē rasu diskriminācija, nacionālā diskriminācija, etniskā, reliģiskā. Varbūt konkrēti katram gadījumam tad vajag piemērus, lai labāk un vieglāk būtu izprast.” (VP 153)

“Pēdējās nianšes par būtisko kaitējumu ir tādas, ka ir arī pieminētas citas ar likumu aizskartās intereses. Tas atkal ir vērtēšanas jautājums un izpratnes jautājums. Ja mēs uzskatām, ka tās ir citas ar likumu aizsargātās intereses, tad ir viss kārtībā, ja uzskatām, ka tas nav, tad... šeit ir ļoti daudz atkarīgs no vērtēšanas.” (VP 155–156)

Kā jau iepriekš minēts, “naida noziegumiem” ir atšķirīga institucionālā piekritība. Krimināllikuma 78. pants ir Drošības policijas piekritībā, savukārt Krimināllikuma 150. pants ir Valsts policijas kompetencē. Vairāki policijas darbinieki norādīja uz problēmām, kas var rasties, nosakot šo piekritību:

“[...] šajā procesā sākotnēji gan uzraugošais prokurors kvalificēja pēc [Krimināllikuma] 78. panta, un process tika nosūtīts izmeklēšanai Drošības

policijai. Viņi savukārt sūtīja atpakaļ. Lai būtu tas nodalījums starp to 150. pantu un 78. pantu. Aizgāja līdz tam, ka mūsu kriminālprocesā galējo lēmumu pieņēma jau ģenerālprokurors un [noteica], ka kriminālprocess ir jāizmeklē mūsu iestādei.” (VP 154)

“Es uzskatu, ka [Krimināllikuma] 78. un 150. pantu vajadzētu izskatīt vienai iestādei. Jo dažreiz mums ir atšķirīgas domas, un, ja likumdevējs nenodalītu to izskatīšanu starp Drošības policiju un Valsts policiju, bet tikai vienam, tad būtu vairāk efektivitātes. Abus pantus varētu iekļaut vienā likuma nodaļā.” (VP 150)

6. Praktiskas vai procesuālas problēmas kriminālprocesa veikšanas / kriminālvajāšanas / personu aizstāvēšanas / lietas iztiesāšanas procesā “naida noziegumu” lietās.

Vairāki aptaujātie ir norādījuši uz dažādām praktiskām un procesuālām problēmām, kas saistītas ar pierādījumu nostiprināšanu. Aptaujātie norādījuši uz tādām problēmām kā noziedzīgā nodarījuma sastāva pierādīšana, būtiskā kaitējuma noteikšana, ekspertu piesaistīšana un citām problēmām.

Gandrīz visi aptaujātie tiesneši, atbildot uz šo jautājumu, norādījuši, ka dažāda veida problēmas šeit pastāv. Viens tiesnesis, piemēram, ir norādījis, ka, vērtējot vēsturiskus notikumus, pastāv atšķirīga interpretācija:

“Manā konkrētajā gadījumā es pieļauju, ka varētu pastāvēt pat zināmas problēmas ar to, ka bija jāieskatās un jāvērtē ļoti daudzi vēsturiski fakti, lai tiesa saprastu, kāpēc tie konkrētie vārdi, kādi ir pieminēti un ko eksperte atzīst par naidu raisošiem, ka tie tiešām raisa to naidu.” (T 123)

Šis pats tiesnesis kā vienu no procesuālām problēmām nosauca arī noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses pierādīšanu:

“Varētu būt problēmas ar noziedzīgā nodarījuma motīva pierādīšanu, respektīvi, ar subjektīvās puses elementu. Jo arī šajā gadījumā pati persona neatzina savu vainu, jo uzskatīja, ka viņš nav vēlējis kurināt naidu. Viņš vienkārši gribēja pateikt to, ko viņš domā. Bet tie vārdi un apzīmējumi saskaņā ar ekspertes atzinumu tomēr runāja par pretējo. Un bieži vien persona pat neapzinās, ko viņa dara, paužot dažādus komentārus.” (T 123)

Cits tiesnesis norāda:

“Likumam būtu jābūt diezgan vienkāršam, saprotamam un bez kaut kādiem īpašiem ierobežojumiem, jo bieži vien sanāk tā, ka strīds ir nevis par to būtību, bet par kaut kādiem tiesību interpretācijas jautājumiem. Tas svarīgais paliek it kā aiz kadra.” (T 124)

“Regulējums nerada nekādas problēmas. Problēmas ir tādā ziņā, kā izvēlēties pareizas metodes, kā fiksēt un kā pierādīt, ka ir notikusi naida izraisīšana vai nodarījums ir saistīts ar naidīgiem uzskatiem vai motīviem.” (T 130)

Vairāki prokurori ir norādījuši uz dažādām praktiskām un procesuālām problēmām, kas saistītas ar pierādījumu nostiprināšanu. Aptaujātie norādījuši uz jau pieminētajiem jautājumiem par noziedzīgā nodarījuma sastāvu – subjektīvās puses un objektīvās puses – pierādīšanu, kā arī uz būtiskā kaitējuma un ekspertu piesaistīšanas problemātiku.

“[...]Krimināllikums nenosaka, piemēram, par 78. pantu, kas tieši ir nacionālā naida izraisīšana. Nav definēti šie termini. Par pašu sastāvu - par subjektīvo pusi, personas attieksmi, ievietojot šos komentārus, kas ir grūti pierādāms tiesā, ja persona šo savu vainu neatzīst. Bet pierādīšanas priekšmets ir nemams vērā - viss raksts, kādā kontekstā, ar kādiem izteicieniem [...] procesa virzītāja ieskatā naids ir kurināts. Tā ir pierādīšana. Šīs subjektīvās puses [pierādīšana], un, kā tiesa vērtē, vai šī subjektīvā puse ir vai nav.” (P 126)

“Šobrīd, pēc savas pieredzes, vienīgo problēmu es saskatu vērtēšanas, pierādīšanas problēmu. Tieši par to subjektīvo pusi runājot, jo jebkurš no apsūdzētajiem, kurš neatzīst vainu, vienmēr saka, ka viņš nav vēlējies to darīt, ka viņa mērķis nav bijis izraisīt kādu naidu, ka viņš to ir dusmu uzplūdā darījis.” (P 142)

Viens prokurors apraksta iespējamo situāciju:

“Pieņemsim – ir viens pret vienu - cietušais saka, ka viņš izsauca kaut kādus raksturīgos saukļus. Tur pretī pieci aizdomās turētie visi, kā viens saka, ka neko tamlīdzīgu mēs nedarījām. Un te jau būtu, ar ko strādāt aizstāvībai. Jo tomēr tas ir cits jautājums [...] var papētīt, kāds ir šīs organizācijas mērķis, kādas zīmju zīmēšanas, vēl kādas izdarības [...]” (P 129)

Šis pats prokurors, atbildot uz citu jautājumu, norāda, ka policijas darbiniekiem būtu jāatturas no prakses, kad par vienīgu pierādījumu kriminālprocesā kalpo aizturētās personas liecības:

“Par uzlabojumiem – tādi jau vienmēr var būt. Viss atkarīgs no tā, cik kvalificēts pretī ir policijas darbinieks. [...] Uzlabojums – varbūt vienīgi strādāt vairāk ar citiem pierādījumiem, nepaļauties tikai uz personu pašu vainas atzīšanu. Jo gadījumā [...], ja persona atzīst vainu, tas nenozīmē, ka nav jāvērtē pierādījumu bāze, jo vienā jaukā brīdī viņš var pateikt: nē, es to neteicu, mani ietekmēja, un tad praktiski mums nav nekādu citu pierādījumu.” (P 129)

Cits prokurors norāda:

“Es stāstīju par subjektīvo pusi, pierādīšanu, bet es domāju, ka tā nav procesuāla problēma, jo process mums vienāds vienalga kādiem pantiem. [...] Vienīgi es uzskatu, ka problēma būs pierādīt pašu sastāvu. Un no sastāva – objektīvo pusi. No objektīvās puses, piemēram, ja mums ir būtiskais kaitējums, tad mums vajag pierādīt to objektīvo pusi.” (P 134)

Kaut arī viens no zvērinātiem advokātiem ir norādījis, ka “no advokāta viedokļa nav grūtību” (A 144), tomēr pārējie ir norādījuši uz vairākām praktiskām un procesuālām problēmām:

“Ir diezgan grūti pierādīt to, ka cilvēks vēlējās, lai būtu izraisīts naidis, nodoms. Un tas, ka no panta tikai izņemt vārds “apzināti” īsti nelīdzēja [...]” (A 138)

Viens zvērināts advokāts norāda:

“Problēmu ir daudz jo, ir elektroniskais laikmets. Pieminētājā gadījumā personu atrada pēc IP adreses. Bet mūsdienās persona var izmantot Wi-Fi kafejnīcā vai darīt to no mobilā telefona. Ja persona to dara apzināti ar rupju mērķi, tad drīzāk viņa slēpsies kaut kā, noskaidros, kā tas ir iespējams. Un tad, ja persona izdara to no sava datora, paiet divas vai trīs dienas, kamēr policija atbrauc, bet ja vairākas personas tur dzīvo, kurš tad ir vainīgs? Un pat, ja persona atzīstas, ka viņa to ir darījusi, kā izmeklētājs, prokurors vai tiesas var pārbaudīt, vai šī persona sevi neaprunā? Jo tam arī jābūt ar pierādījumiem.” (A 137)

Šis pats zvērinātais advokāts, atbildot uz citu jautājumu, uzskaitīja, kādus pierādījumus nodrošināja policija, izmeklējot konkrēto lietu:

“Tur bija IP adrese no konkrēta datora. Konkrētas personas bija nopratinātas par to, kurš šo datoru lieto, un viņš pats konkrētajā gadījumā nenoliedza, ka to lieto.” (A 137)

Vienā gadījumā Valsts policijas darbinieki divu stundu laikā ir noskaidrojuši atrašanās vietu personai, kura publicēja naidīgus komentārus sociālajā tīklā. Par pierādījumu šajā lietā kalpoja arī policijas darbinieka ziņojums, kuram tika pievienots sociālā tīkla lapas ekrānšāviņš:

“Šajā konkrētajā lietā aizdomās turētais [savu vainu] nenoliedza, sadarbojās. Es detalizēti nezīnu, tikai lielos vilcienos zīnu šo izmeklēšanas gaitu, bet tur nekāda informācija no [sociālā tīkla nosaukums] vai no datu nesējiem. Viss balstījās uz to, ko es biju saglabājis kā “screenshot” [ekrānšāviņu], jo pēc tam tas tika izdzēsts no [sociālā tīkla nosaukums]. Bet uz to brīdi, kad

man informācija atnāca, uztaisīju uzreiz "screenshot" [ekrānšāviņu], un to es arī pārsūtīju sākotnēji izmeklētājam kā pamatu, lai sāktu strādāt ar šo kriminālprocesu." (VP 155–156)

Bija reģistrēti arī gadījumi, kad sociālā tīkla lapas ekrānšāviņa izdruka tika pievienota personas iesniegumam:

"Tas bija iesniegums un izdrukas no sociālā tīkla, kur bija konkrēti pateikts, kas, ko, kurš kādam nepatīk, un uz tā pamata uzsākām procesu, lai tālāk risinātu to jautājumu." (VP 148)

Visi aptaujātie Valsts policijas darbinieki norādīja, ka normatīvais regulējums kopumā ir apmierinošs. Daži aptaujātie nav spējuši identificēt problēmas.

"Normatīvais regulējums ir pilnīgi apmierinošs, izņemot to, ko iepriekš teicu, ka ir grūti sekot visiem komentāriem un aicinājumiem. Nepastāv mehānisms, kā to visu kontrolēt." (VP 145–146)

"Runājot par to pantu [Krimināllikuma 150. pants], kas mums rada neskaidrības ir dispozīcijā būtiskais kaitējums. Ne vienmēr ir vienots viedoklis, vai šajā nodarījumā ir tas būtiskais kaitējums vai nav tas būtiskais kaitējums. Mēs arī ar prokuroru kontaktējamies šajās lietās, arī prokuroriem ir sava nostādne, kas ir būtisks kaitējums sociālā naida un nesaticības izraisīšanā un kas nav." (VP 151)

7. Tiesības uz aizstāvību realizēšana "naida noziegumu" lietās.

Visiem aptaujātajiem tiesnešiem, prokuroriem, zvērinātiem advokātiem (izņemot vienu) un Valsts policijas darbiniekiem bija pozitīva atbilde uz šo jautājumu. Lielākā daļa aptaujāto norāda arī, ka Latvijā spēkā esošais normatīvais regulējums ļauj personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, realizēt šīs tiesības visās lietās.

"Es domāju, ka ļauj. Personas redz, kādu konkrētu darbību izdarīšanā tiek apsūdzēta, un ir tiesības uz aizstāvību. Tās realizē, ja ne pašas tiešā veidā, tad caur aizstāvi vai piedaloties aizstāvim. Attiecībā uz aizstāvību, es domāju, ka viss ir noregulēts pietiekami labā līmenī, jo personas visbiežāk, kuras šos aizstāvjus izvēlas, viņi nodrošina paši sevi ar aizstāvi un izvēlas konkrētu aizstāvi." (P 126)

Viens prokurors papildus norāda, ka "principā pie tagadējās konstrukcijas viņiem [ir] tiesības vairāk realizēt savu aizstāvību, nekā, piemēram, pierādīt vainu. Jo prokuroram un izmeklētājam ir grūtāk dabūt sastāvu. Un, ņemot vērā, ka ir nevainīguma prezumpcija, tad visas šaubas traktējamas par labu cilvēkam, aizdomās turētajam, apsūdzētajam." (P 134)

Krimināltiesību normu piemērotājam jāievēro Kriminālprocesa likuma 19. pantā nostiprinātais nevainīguma prezumpcijas princips, kurš starp citu noteic, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Atbilstoši Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrajai daļai pierādīšanas pienākums ir apsūdzētajam, ka visas šaubas tulkojamas apsūdzētā labā, ka apsūdzētajam ne tieši, ne netieši nav jāpierāda savs nevainīgums. Viens prokurors papildus norāda, ka *“mēdz būt arī tādi gadījumi, kad ir uz robežas. Pārsvarā tādas lietas, kuras ir uz robežas, visticamāk, ka tās izbeidz.”* (P 122)

“Es neredzu nekādus šķēršļus, [...] ka pastāv iespēja runāt ne tikai par lietas faktiskajiem apstākļiem, bet ir atstāta nedaudz vietiņa priekš nevajadzīgām diskusijām par panta interpretāciju, struktūru, saturu.” (T 124)

Ar nelieliem izņēmumiem arī zvērinātie advokāti piekrīt tam, ka spēkā esošais normatīvais regulējums ļauj personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, realizēt šīs tiesības “naida noziegumu” lietās:

“Jā, protams. Tiesības uz aizstāvību reglamentē Kriminālprocesa likums, un neesmu saskāries, ka personas būtu ierobežotas.” (A 144)

Daži prokurori un zvērināti advokāti norādījuši, ka bija īstenojuši aizstāvēšanas lietās, kurās apsūdzētie ir atzinuši savu vainu un vienojušies ar prokuratūru par tām piemērojamiem sodiem:

“Persona savu vainu atzina. Persona izteica vēlmi noslēgt vienošanos par vainas atzīšanu un sodu. Vienošanās tika noslēgta. Tika ņemts vērā šī noziedzīgā nodarījuma raksturs, sekas, personas personība pati, un šis sods bija noteikts brīvības atņemšana, bet, piemērojot Krimināllikuma 55. panta nosacījumus, nosacīti ar pārbaudes laiku. Sods bija seši mēneši brīvības atņemšana un tikpat ilgs nosacītais sods.” (P 126)

Viens zvērināts advokāts sniedza šādu viedokli:

“[...] kriminālprocesā vispār lietas veiksmi ir vērtēt ļoti grūti. Ja mēs runājam par civillietām, tad tas ir nedaudz savādāk, tur nauda ir jāmaksā vai nav. Bet kriminālprocesos arī mazāks sods vai vieglāks sods bieži vien ir jāuzskata par uzvaru, lai gan ne vienmēr klienti tā domā. Reizēm domā, ka pilnīga uzvara ir tikai attaisnots spriedums. Bet jāsaprot, ka, lai līdz tādām spriedumam nokļūtu, tas nav tik daudz advokāta nopelns, bet drīzāk tiesībsargājošo iestāžu un apsūdzības uzturētāju kļūdas. Jo, lai nonāktu līdz attaisnojošam spriedumam, ir jānotiek vairākām kļūdām pretējā pusē, vai darbība nesatur sevī noziedzīga nodarījuma sastāvu, bet tas ir uzsākts. Tad nevienam

nepietiek profesionālās drosmes to izbeigt, visi paļaujas uz to, ka senos laikos iedibinātā kārtība, ka prokurors iet uz tiesu, tad jau tiesa tā kā viņu atbalstīs. Vismaz kaut kādā mērā, kaut kādu sodu iedos. Izmeklēšanas nepilnības ar pārāk lielu uzmanības pievēršanu kaut kādām nesvarīgām detaļām, pazaudējot būtisko. Neprofesionāla apsūdzības uzturēšana tiesā beigās var būt arī tiesneša neizpratne par lietu, jo citās lietās, ar kurām strādāju, ir bieži vien tas, ka tiesnesis atnāk uz tiesas sēdi un klausās visu kā pirmo reizi, un tas savā ziņā ir pareizi, jo nevainīguma prezumpcija paredz to, ka vienai pusei ir jāprezentē pierādījumi un otram jārāda uz saprātīgām šaubām, bet es domāju, ka, lai to arī izdarītu pilnīgi, ir nepieciešams iepazīties ar lietas materiāliem, norobežojot to, ka pasaki viedokli. Bet pa lielam cilvēkam jau izveidojas kaut kāds viedoklis.” (A 139)

Arī Valsts policijas darbinieki piekrīt tam, ka spēkā esošais normatīvais regulējums ļauj personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, realizēt šīs tiesības “naida noziegumu” lietās:

“Kā jau visos procesos, neskatoties uz to smaguma pakāpi, personas tiesības uz aizsardzību ir pilnīgi vienlīdzīgas. Kā mums nosaka likums, tad katru vārdu mums ir jāvērtē ne tikai burtiski, bet arī, ko persona ir sapratusi ar šo vārdu.” (VP 145–146)

8. Spēkā esošā normatīvā regulējuma efektivitāte, nodrošinot, ka “naida noziegumu” izdarītāji tiek notiesāti par viņu veiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Līdz 2014. gada 28. oktobrim Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā par darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā, etniskā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, bija paredzēts brīvības atņemšanas sods uz laiku līdz desmit gadiem. Spēkā esošajā redakcijā par tādu pašu darbību soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. Par Krimināllikuma 78. panta trešajā daļā paredzēto darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa, paredzēts sods, kas saistīts ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem.

Lielākā daļa aptaujāto tiesnešu, prokuroru, zvērinātu advokātu un Valsts policijas darbinieku pozitīvi vērtē tiesas piemērotos sodus. Viņi uzskata, ka spēkā esošais normatīvais regulējums ir pietiekoši efektīvs, nodrošinot, ka “naida noziegumu” izdarītāji tiek notiesāti par viņu veiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Viens tiesnesis norāda, ka “sodu ir iespējams izvēlēties. Ir alternatīvi sodi, un vēl jāņem vērā tas apstāklis, ja viņš izdara kaut ko, piemēram, nodara miesas bojājumus, tad nāk papildu kvalifikācija. Līdz ar to no soda noteikšanas viedokļa šis nodarījums, t. i., sankcija ir atbilstoša. Dod iespēju tiesai izvēlēties tādu sodu, kurš būtu tiesisks konkrētajam gadījumam.” (T 130)

Savukārt cits tiesnesis norāda, ka “nav vienotas soda prakses. Sodi nav saistīti ar reālu brīvības atņemšanu. Te ir, piemēram, viens spriedums no Rīgas. Komentārs bija īss: [...] Un viss. Sods ir 2 gadi nosacīti. Tad ir arī viens cits spriedums, kur ir [...] nepārtraukti rakstīti [komentāri]. Tuvu pie 20. Beigu beigās sods arī ir tas pats – 2 gadi nosacīti. Attieksme diži nemainījās.” (T 131)

Viens zvērināts advokāts norādīja, ka “atsevišķos gadījumos tiek uzskatīts, ka pats ilgstošais process dažreiz mēdz būt kā sods.” (A 139)

Analizējot aptaujāto teikto, jākonstatē, ka lietās par naida izraisīšanu, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, tiesas piemēroja sodus, kas nav saistīti ar reālu brīvības atņemšanu, bet noteica brīvības atņemšanu nosacīti, ar pārbaudes laiku. Atsevišķi aptaujātie norāda uz atšķirīgas pieejas nepieciešamību attiecībā uz nepilngadīgajiem.

“Tie sodi varēja būt dažādi, un tie ietekmēšanas līdzekļi – dažādi, bet te jau jāņem vērā arī persona. Ja tie ir nepilngadīgie – 16, 17, 18 gadi, ko no viņa paņems, un vairāk kā skaidrs, ka viņš vēl nesaprot, kur viņš pieder, pie kādas organizācijas un kāds viņam uzdevums [...] manā praksē nebija personas vecākas par 20 gadiem.” (P 129)

Viens zvērināts advokāts, runājot par nepilngadīgām personām, norāda:

“Es domāju arī par pusaudžiem no 14 gadiem. Viņiem, protams, ja būtu administratīvais sods, kur ir paredzēti audzinošie darbi un viņam netiek sabojāta nākamā dzīve. [...] Viņiem vajadzētu vairāk to skaidrot, lai pēc tam nesabojātu viņu dzīvi. Papildu darbs izglītības iestādēs ar jauniešiem varbūt jau no 13 gadu vecuma, lai, kad pienāk 14, nav par vēlu. Darbs ar jauniešiem ir nepieciešams visiem.” (A 138)

Vairāki aptaujātie ir norādījuši, ka būtu lietderīgi paredzēt administratīvo atbildību par darbībām internetā, kas nav saistītas ar naida vai nesaticības izraisīšanu, bet ir vērstas uz tīšu goda aizskaršanu vai cieņas pazemošanu atkarībā no personas sociālās piederības.

“Varbūt nevajadzētu ar to aizrauties, jo pretējā gadījumā drīz jau gandrīz trešdaļa Latvijas iedzīvotāju būs krimināli sodīti tā vai savādāk. Tas jau

nav pašmērķis. Galvenais jau ir sabiedriskā drošība. Un es domāju, ka šos jautājumus par diskrimināciju un sociālo naidu, iespējams, varētu arī atrisināt caur Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu. [...] Kur ir tā robeža, līdz kurai personu saukt pie administratīvās atbildības un kurā brīdī viņa darbības vajadzētu jau krimināli sodīt? Būtiskais kaitējums, kas šobrīd noteikts un kas vienmēr ir sagādājis diezgan lielas rūpes praktiskajā pielietojumā. Varbūt no likumdevēja viedokļa tur viss bija saprotams, pieņemot likumprojektus, bet praksē, cik esmu bijis, būtiskais kaitējums ir ne tikai te, bet arī daudzos citos nodarījumos, un vislielākās diskusijas un strīdi ir tieši par būtisko kaitējumu vienmēr bijuši. Praksē ar to ir diezgan grūti strādāt.” (T 124)

“Domāju, ka ne vienmēr komentāra ievietošana būtu krimināli sodāma. Tomēr, iespējams, vajadzētu paredzēt kaut kādu atbildības gradāciju un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā ietvert līdzīgu normu, bet tā, lai normas piemērotājiem būtu skaidrs, kad mēs runājam par administratīvo pārkāpumu vai kurā gadījumā par kriminālo atbildību.” (A 144)

“Grūti pierādīt subjektīvo pusi, ka cilvēks vēlējas kurināt naidu. Administratīvajā lietā tas būtu vieglāk – komentāru tu esi ievietojis. Pēc fakta. Tas arī atvieglotu darbu. Un tad varbūt daudzi padomātu, kādus komentārus tad mēs ievietojam.” (A 138)

2005.–2006. gadā Latvijā bija reģistrēti notikumi, kurus tiesībsargājošās iestādes ne vienmēr kvalificēja kā “naida noziegumus”, bet gan kā huligānismu (Krimināllikuma 231. panta pirmā daļa) vai kā huligānismu, kas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu (Krimināllikuma 231. panta otrā daļa). Atbildot uz jautājumu par spēkā esošā normatīvā regulējuma efektivitāti, nodrošinot, ka “naida noziegumu” izdarītāji tiek notiesāti tieši par “naida noziegumiem”, vairāki aptaujātie snieguši apliecinājumu tam, ka viņi spēj nošķirt Krimināllikuma 78. un 150. pantā minētās darbības no citiem Krimināllikumā paredzētiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

“Šīs jauniešu kompānijas, grupiņas, kas pie savām vārtu rūmēm apvienojas kaut kādās grupās – viņi jau meklē tikai ieganstu izlaist tvaiku, ja tā varētu teikt, uztaisīt kaut kādas nekārtības. Vai tas ir latvietis vai krievs, vai ukraiņis, vai vēl kaut kas, tam pat nav būtiskas nozīmes. Tikpat labi tādas pašas darbības viņi izdara ar kaimiņu sētas savas rases, tautības pārstāvjiem tikai tāpēc, ka viņi ir no cita rajona. Es domāju, ka tas būtu tā mākslīgi pievilks, ja mēs sāktu tā visos šajos gadījumos meklēt kaut kādu motīvu – nacionālo, etnisko vai rasu. Pilnīgi iespējams, ka viņš kaut kādā mērā, protams, pastāv, līdz kaut kādai robežai, bet tas noteikti nenosaka tā cilvēka uzvedības,

rīcības pamatmotīvu. Pamatmotīvs ir tas, ka viņš ir huligāns. Viņam ir pilnīgi vienalga, ko aizskart, kādu personu, ja viņš grib apmierināt kaut kādas savas personiskās ambīcijas un izlādēties.” (T 124)

“Huligānisms pats par sevi [...] nav no vienkāršākajiem pantiem pierādījumu ziņā. Neizslēdzu iespējamību, ka varētu būt arī abi. Šeit būs pierādīšanas jautājums, ka darbības tika vērstas tieši šī te iemesla dēļ, ka viņš ir atšķirīgs.” (P 133)

“Protams, arī nodaļas atšķiras. Atšķiras, pret ko vērst konkrētais noziedzīgais nodarījums. Līdz ar to es uzskatu, ka, piemēram, ja konkrētās personas rīcībā nav citu sastāvu pazīmes, nevar kaut ko piekabināt vai viņam uzmet, lai kaut kas būtu, lai tikai būtu. Es uzskatu tā – ja ir iespēja, vai vispār mēs saskatām kaut kādas sastāva pazīmes no mūsu trim pantiem un citu sastāvu pazīmes nav, tad mums vajag darīt visu, lai pierādītu šos pantus.” (P 134)

“Tas ir atkarīgs no izmeklēšanas, pēc kā uzsāk procesu. Kāda informācija sākotnēji ir savākta. Vairāk ir pierādīšanas, kvalifikācijas problēma, nevis regulējuma problēma.” (VP 148)

“Problēmas šeit nav. Jo tā ir subjektīva puse. Kāds ir personas nodoms, ar kādu tā izdara noziedzīgo nodarījumu. Ne vienmēr izmeklēšana varēs pierādīt šo nodomu. Un tas pats vēsturiski – ne vienmēr personas ir bijušas notiesātas par tiem noziegumiem, ko tās ikdienā ir darījušas. Ja izmeklētājs ir pierādījis faktisko rīcību un kopā ar sekām, un obligāti par katru cenu pierādīt naida motīvu, pat, ja viņš tur ir, manuprāt, tas nebūtu pareizi. Protams, tam ir jāpievērš uzmanība un jāvērtē, bet, ja persona tiek notiesāta par faktiskām darbībām, ar to ir pilnīgi pietiekami.” (A 137)

9. Kopīgi tiesiski vai pierādīšanas faktori / pazīmes, kas palielina varbūtību, ka vainīgā persona tiks notiesāta vai attaisnota par “naida noziegumu”.

Kaut arī daži no aptaujātajiem ir norādījuši, ka no pierādīšanas viedokļa “naida noziegumu” lietas īpaši neatšķirās no pārējām, tomēr lielākā daļa aptaujāto spējusi identificēt dažāda veida kopīgās pazīmes, kas, viņuprāt, apvieno minētos noziedzīgos nodarījumus.

Sniedzot atbildes uz šo jautājumu, tiesneši pauduši dažādus viedokļus. Piemēram, viens tiesnesis norādīja, ka liela nozīme ir tieši sākotnējām darbībām un policijas darbinieku spējām identificēt “naida noziegumus”:

“Šeit ir tas būtiskais, lai sākotnēji kriminālprocess tiktu virzīts pareizā gultnē, nevis turpināt izmeklēšanu jau par huligānismu, lai gan no lietas

apstākļiem ir skaidri redzams, ka tur ir vērstas darbības pret attiecīgo rasi, piemēram. Tāpēc es domāju, ka šajā gadījumā būtu svarīgi tieši no sākuma pareizi identificēt noziedzīga nodarījuma sastāvu un kādā veidā to izmeklēt.” (T 123)

Līdzīgās domās ir arī viens Valsts policijas darbinieks:

“Es domāju, ka tās varētu būt tieši tās pirmatnējās darbības, kas tiek veiktas, [...] uzreiz noteikt, vai tas ir noziegums, kas saistīts ar naida izraisīšanu, vai tas ir pēc cita objekta noziedzīgais nodarījums. Mēs uzreiz konstatējam to, ka tas ir noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar naida izraisīšanu, mēs arī izmeklēšanu vēršam jau uzreiz attiecīgi šajā jomā un arī pierādījumus nostiprinām, un liecībās varbūt vairāk, detalizētāk visu to apraksta izmeklētājs, un arī pierādījumu bāze uzreiz tiek fiksēta un nezūd. Ja mēs šo noziedzīgo nodarījumu sākam izmeklēt kaut kādās vēlākās stadijās, tad, protams, ka pierādīšana ir apgrūtināta un zūd tie pierādījumi, līdz ar to varbūt arī netiek novestas šīs lietas līdz galam, līdz rezultātam, kas būtu vēlams.” (VP 151)

Viens tiesnesis norādīja, ka šīs lietas apvieno subjektīvās puses konstatēšanas īpašības:

“Kopīgais ir subjektīvās puses konstatēšana, tieši nolūks un mērķis [...], ka personas ir pieskaitāmas un pilngadīgas, tur nav problēmu. Bet kopīgais ir [...] gan uz notiesāšanu, gan uz attaisnošanu tieši to konstatēt un pierādīt nolūku un mērķi.” (T 130)

Šo domu atbalstīja arī viens zvērināts advokāts:

“Būtiskākais ir noskaidrot motīvu – vai tiešām šīs darbības ir saistītas un motivācija tiešām ir bijusi izraisīt šīs negatīvās sekas – balstītu uz rasi, nacionalitāti, sociālām pazīmēm. Ja nav šī motīva, mēs faktiski nevaram runāt par naida noziegumiem. Jo ne vienmēr, kad saduras divu tautību pārstāvji, mums ir jārunā par [Krimināllikuma] 78. pantu.” (A 144)

Šādu viedokli atbalsta arī daļa prokuroru:

“Ļoti liela nozīme, es domāju, būtu personas subjektīvajai attieksmei pret izdarīto. Ja viņa pasaka, ka viņa nekādā gadījumā nebija domājusi... viņam vienkārši neiepatikās... kā viņš uzvedās uz ielas vai ko, tam pašam afroamerikānim, un viņš vienkārši tamdēļ nodarīja miesas bojājumus, nevis kaut kādu rasu naidu vadīts... Īsāk sakot – subjektīvās puses pierādīšana.” (P 129)

Viens zvērināts advokāts norādīja, ka svarīga ir piederība kādai noteiktai sociālajai grupai:

“Līdzīgs tas, ka viņi būs vērsti pret kaut ko konkrētu – nacionalitāti, reliģiju vai rasi. Tā būs konkrēta cilvēku grupa, nevis jebkurš garāmgājējs. Ja mēs atstājam to, ka tā ir bijusi darbība, tā būs ar sekām.” (A 138)

Daļa aptaujāto Valsts policijas darbinieku norādīja, ka šīs lietas apvieno tas, ka tās tika veiktas interneta vidē:

“Varētu būt, ka mēs varam kopīgo saskatīt tajā ziņā, ka naidīgi izteicieni un naida noziegumi tiek izdarīti, izmantojot plašsaziņas līdzekļus un internetu, kas ļauj izplatīt publiski attiecīgus izteicienus, kas aizskar nacionāli, etniski vai kā citādi cilvēku pamattiesības.” (VP 147)

Viens tiesnesis arī norādīja, ka pārsvarā šīs lietas notiek interneta vidē un pierādīšanai nepieciešama eksperta klātbūtne:

“Šobrīd tas viss ir interneta vidē, sociālie tīkli; tie ir komentāri. Tā ir etniskā naida izpaušana, naida runa. Pazīmes – ja pierādījumi, tad tas, protams, ir pats dators, šī adrese, kas piesaistīta serverim. Tad ir noteikti jābūt ekspertīzei.” (T 131)

Daži citi aptaujātie norādījuši, ka “naida noziegumu” lietās tieši eksperta dalība ir kopīgais faktors, kas ietekmē lietas iznākumu:

“Notiesāt personu var jebkurā gadījumā, ja ir pietiekoši pierādījumi. Tas ir pamatu pamats. Uz viedokļiem, emocijām nevienu notiesāt nevar. [...] Eksperta viedoklis ir svarīgs. Viņš nevar būt viens un augstāks par pārējiem, bet tas tomēr ir speciālista viedoklis. Speciālista viedoklim ir jābūt par lingvistiskajiem jautājumiem. Bija lieta, kurā bija veikta teksta juridiskā analīze saistībā ar kara noziegumiem. Vēsturiskā arī bija. Tās ir nepieciešamas. Tā speciālista viedoklis ir nepieciešams, bet tas nav akmeni iecirsts. Tas viss jāvērtē kopsakarībā, savstarpējā saistībā ar pārējiem pierādījumiem, kas lietā ir iegūti.” (P 133)

“Manā pieredzē tas kopīgais faktors visos gadījumos ir bijusi ekspertīze. Pamatojoties uz to, tiek arī turpināts kriminālprocess, tiek pierādīts, ka konkrēta persona ir rakstījusi šos komentārus, un tālāk virzīts process uz tiesu.” (P 143)

“Jā, tas varētu būt eksperts. Pats svarīgākais, tiesnesis jau nevar pateikt, vai tur ir tā naida kurināšana. Cilvēciski varbūt varētu, bet tomēr. Lai to pamatotu ar kādu pierādījumu, tad vienīgais tas pamata pierādījums ir tas eksperta atzinums.” (T 127)

“Visās šajās lietās mums ir arī eksperta slēdziens. Un man šajās lietās radīja zināmas pārdomas ekspertu atzinums. Nevar rasties situācijas, kad šie

eksperta atzinumi un tieši ekspertu kvalifikācija nebūtu apstrīdama. Man radās zināmas pārdomas par šo ekspertu darbu. Manā situācijā neviens neapstrīdēja, līdz ar to arī man nebija tāda pamata tur ļoti dziļi to visu analizēt, ja visi piekrīt un nevienam tas nerada nekādas šaubas. Vēl jo vairāk, ja bija citu pierādījumu bāze, tas nebija vienīgais. Bet neapšaubāmi pie eksperta atzinumiem ir jāpiestrādā. Ir tomēr jādomā, kādus ekspertus mēs pieaicinām, kāda ir viņu kvalifikācija, kāda ir viņu domu gaita un cik viņi ir lieli speciālisti. Var būt situācijas, ka nav tik viennozīmīgi.”
(T 141)

“Es uzskatu arī, ka eksperta pieaicināšana arī Krimināllikuma 150. pantā būtu lietderīgi, jo tas viennozīmīgi būs kā viens no pierādījumiem, ka tur ir ticis veikts noziegums.” (VP 149)

Daži aptaujātie ir norādījuši, ka no pierādīšanas viedokļa šīs lietas īpaši neatšķirās no pārējām:

“No pierādīšanas viedokļa īpaši nekādas atšķirības es arī neredzu. Attaisnots vai notiesāts viņš būs, ja būs vai nebūs pietiekami pierādījumu. Kriminālprocesa likumā ir uzskaitīti visi pierādījumi, kā tie tiek iegūti, kā tos vērtēt, nostiprināt, pārbaudīt. Kaut gan man ir bijusi tikai neliela pieredze – ar vienu lietu, bet es neredzu nevienu tādu īpašu pierādījumu bloku, kas būtu attiecināms tieši uz šīm te lietām.” (T 124)

10. Nepieciešamība grozīt normatīvos aktus, lai uzlabotu to piemērošanu.

Lielākā daļa aptaujāto neuzskata, ka ir nepieciešams grozīt normatīvos aktus. Priekšlikumi normatīvā regulējuma uzlabošanai pamatā ir saistīti ar būtiskā kaitējuma izskaidrošanas nepieciešamību vai ar tā izslēgšanu no Krimināllikuma 149¹. panta un 150. panta dispozīcijas.

Šādus uzskatus atbalsta trīs no septiņiem tiesnešiem:

“Nē. Es tikai varbūt par to būtisko kaitējumu. [...] man liekas, ka šie panti kļūs aktuāli jo dienas jo vairāk [...]. Bet mans ieteikums būtu skaidrot – ko nozīmē būtisks kaitējums, ko ar to likumdevējs ir sapratis. Jo mēs jau esam tikai normu piemērotāji. Attiecīgi tad ir jābūt kaut kādai anotācijai, kurā būtu paskaidrots, ko likumdevējs ir gribējis, gan nosakot papildu pantus, gan kāpēc tieši ir vērsta uzmanība uz būtisko kaitējumu.” (T 123)

“Varbūt būtisko kaitējumu varētu precīzāk likumdevējs izskaidrot, ņemot vērā šo noziedzīgo nodarījumu kontekstu. Tie notikumi ir reti, un ir grūti arī komentēt. Trūkst prakses, lai varbūt to visu izskaidrotu.” (T 125)

Šajā kontekstā viens tiesnesis uzdod jautājumu: *“Vai šis diskriminācijas aizliegums un sociālais naidis – vai tas obligāti būtu jākriminalizē? Tā ir otrā galējība. To atstāt bez ievēribas nedrīkst, protams. Ir jāreaģē pēc iespējas, bet vai tāpēc, tā tautas valodā runājot, cilvēku var “likt cietumā”?”* (T 124)

Visi aptaujātie prokurori, izņemot vienu, vērtējot nepieciešamību grozīt normatīvos aktus, lai uzlabotu to piemērošanu, norādīja, ka kopumā regulējums ir pietiekams un normatīvie akti nebūtu jāgroza.

“Es uzskatu, ka jā. Vajag grozīt normatīvos aktus, lai normatīvie akti būtu piemērojami mūsdienu apstākļiem. Nevar, ja mēs attīstāmies šādā līmenī, bet normatīvais akts kaut kur palika... Vai normatīvais akts, norma aizskrēja uz priekšu, bet mēs nevaram paspēt.” (P 134)

“Manuprāt, šobrīd šis regulējums ir pietiekams. Vienīgais varbūt par šī būtiskā kaitējuma regulējumu. Bet, ņemot vērā, ka tādi līdzīgi pārkāpumi ir arī Administratīvo pārkāpumu kodeksā, tad Krimināllikumā jābūt šim būtiskajam kaitējumam. Ja šīs lietas būtu varbūt vairāk, šīs intereses tiktu skaidrotas katrā konkrētā gadījumā un pierādīts, ka šīm interesēm ir... personai ir aizskartas arī šīs tiesības.” (P 126)

Viens prokurors piedāvā veikt grozījumus Tiesu ekspertu likumā:

“Nē, nu droši vien šeit varētu būt runa vienīgi par tām ekspertizēm. Es domāju, ka ir problemātiski šobrīd noteikt ekspertīzi pie apstākļiem, kad šādu ekspertu praktiski nav. Mums nav saprotams, kas tā vispār ir par ekspertīzi, ko viņi dara. Uzskatu, ka grozījumi nepieciešami Tiesu ekspertu likumā.” (P 128)

Cits prokurors atzīmēja, ka Krimināllikuma “78. pants tika grozīts. Pirms tam bija iekšā vārds “apzināti”, par apzinātu darbību, kas vērsta uz nacionālo, etnisko, rasu un reliģisko naidu un nesaticības izraisīšanu. Šo vārdu ar grozījumiem izslēdza, bet, no otras puses, jebkurā gadījumā šo noziegumu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu. It kā no vienas puses tas vārds ir izņemts, tas “apzināti” ir izņemts ārā, bet no, otras puses, lietas būtība jau ar to nemainās.” (P 142)

Viens prokurors piedāvā ievērot vienlīdzību un veikt grozījumus Krimināllikumā, izslēdzot no 150. panta prasību pēc būtiskā kaitējuma:

“Attiecībā uz [Krimināllikuma] 150. pantu – es tur saskatu sasaukšanos ar 78. pantu, un tajā pirmajā daļā nav prasīts būtiskais kaitējums. Tad 150. pants prasa jau sākotnēji būtisko kaitējumu. Un varbūt tomēr būtu jāapdomā. Ja vienā gadījumā darbība, kas vērsta uz nacionālā naida izraisīšanu, bet

otrajā, ja darbība vērsta uz naida izraisīšanu atkarībā no vecuma, dzimuma, invaliditātes. Domāju, ka abiem tomēr ir jābūt vienlīdzīgiem. Un tāpēc, iespējams, varbūt vajadzētu izslēgt šo būtisko kaitējumu.” (P 143)

Zvērināti advokāti snieguši dažādas atbildes uz šo jautājumu – gan noliedzošas, gan apstiprinošas:

“Protams, ka ir jāgroza. Jo situācijas mainās un vienmēr jau ir tas preventīvais mērķis nevis sodīt, bet lai, saņemot sodu, būtu audzinošais raksturs un atturētu pārejos.” (A 138)

“Vērts ir padomāt par tādu iespēju, ka komentāru ievietošanu [Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā.” (A 144)

Četri aptaujātie Valsts policijas darbinieki uz jautājumu par normatīvo aktu iespējamo grozīšanu snieguši negatīvu atbildi, pārējie piedāvā dažādus uzlabojumus:

“Ja runā tieši par to [Krimināllikuma] 150. pantu varbūt vajag kaut ko papildināt vai grozīt, jo sociālajos tīklos ir ļoti grūti pierādīt un saprast to būtisko kaitējumu, kam tas vispār ir domāts un kam to jāpiemēro. [Intervijas veicējs: Ko tieši piedāvātu grozīt?] Izslēgt būtisko kaitējumu, tāpat kā [Krimināllikuma] 78. pantu, lai būtu formālais sastāvs. Sanāk, ja ir būtiskais kaitējums, to ir jāpiemēro cietušajam. Ja tas ir pret rasi kaut kādu vai grupu, tad, runājot par interneta vietnēm un komentāriem, grūti pierādīt un saprast, kam vispār tas būtiskais kaitējums ir nodarīts.” (VP 148)

Daži Valsts policijas darbinieki ir vērtējuši Krimināllikuma 150. pantā ietvertu aizsargājamo pazīmju uzskaitījumu:

“Tas [aizsargājamo pazīmju uzskaitījums] ir pietiekami plašs. Mēs ar tām citām pazīmēm varam loģiski saprast, jo nav jau arī reāli uzskaitīt visas. Tālāk rakstīt bēgļus, pēc diviem gadiem būs aktuāls cits jautājums, tad būs imigranti vai vēl kādas grupas. Galvenais, ka tā ir grupa un tas pirmais ieskaits apmēram saprotams, dod ieskatu, un citas pazīmes nozīmē, ka ir atvērts formulējums.” (VP 155–156)

Cits Valsts policijas darbinieks attiecībā uz aizsargājamo pazīmju katalogu ir izteicis šādu piedāvājumu:

“Varbūt varētu vēl ... par kādām grupām, piemēram, bezpajumtniekiem vai kaut ko tamlīdzīgu. Lai būtu konkrētas grupas, lai būtu skaidrāk.” (VP 149)

Aizsargājamo pazīmju uzskaitījums ir “pilnīgi pietiekoši, lai saprastu, kādus aizskārumus var izraisīt naida noziegumi. Jāskatās kontekstā ar Satversmi

un starptautiskajiem līgumiem, un starptautiskajiem aktiem. Strikti noteikt pazīmes ir aplami, jāskatās kontekstā ar starptautiskajiem. Pilnīgi visu nevar uzskaitīt.” (VP 147)

Viens Valsts policijas darbinieks ir izteicis viedokli, ka abus Krimināllikuma “pantus [78. un 150.] vajag apvienot vienā nodaļā un lai tos izskata viena institūcija.” (VP 150)

11. Iespējama palīdzība policijas darbiniekiem / prokuroriem / advokātiem / tiesnešiem, uzlabojot kriminālprocesa veikšanas / kriminālvajāšanas / aizstāvības īstenošanas / lietas iztiesāšanas procesu “naida noziegumu” lietās.

Lielākā daļa aptaujāto neuzskatīja, ka vajadzētu mainīt kriminālpolitiku attiecībā uz “naida noziegumu” lietām. Aptaujātie pārsvarā atbalstīja apmācības īstenošanu tiesnešiem, prokuroriem, zvērinātiem advokātiem un Valsts policijas darbiniekiem, ieskaitot vadību. Gan kopīgās, gan atsevišķās. Lielākā daļa aptaujāto atbalsta arī vadlīniju rokasgrāmatu, tiesas prakses apkopojumu un citu metodisko materiālu izstrādi un izmantošanu darbā. Vienlaikus aptaujātie atzinīgi novērtē 2012. gadā publicēto Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojumu “Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu” un 2016. gada Tiesībsarga biroja pētījumu “Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijas Republikā”. Interviju veikšanas laikā Valsts policijas “Vadlīnijas “naida noziegumu” identifikācijai un izmeklēšanai” vēl netika publicētas.

“Kriminālpolitikas maiņa. Daļu dekriminalizēt viennozīmīgi, es domāju. Varbūt var arī atstāt šos momentus, bet noteikt kādus skaidrus, nepārprotamus kritērijus. Jo, kur ir tā robeža, līdz kurai personu saukt pie administratīvās atbildības un kurā brīdī viņa darbības vajadzētu jau krimināli sodīt? Būtiskais kaitējums, kas šobrīd noteikts un kas ir vienmēr sagādājis diezgan lielas rūpes praktiskajā pielietojumā. [...] Varbūt vairāk varētu izglītot sabiedrību. Ja cilvēkus informētu, ka par tādu nodarījumu, faktisko darbību var draudēt kriminālatbildība, daudzi apdomātu, ko rakstīt un ko nerakstīt, jo domas, kas mums ir galvā neviens nevar atņemt vai mainīt, [...] Bet var pateikt cilvēkam, ka savas domas jāpatur pie sevis un tikai korektā, vispārpieņemtā formā tu drīksti tās likt interneta vietnē publiskai apskatei un tā tālāk. Cilvēki nedomā. Īstenībā jau viņi nevēlas neko tur tā tīri subjektīvi sakairināt to situāciju vēl vairāk. Viņš vienkārši mēģina tikt vaļā no sava stresa caur šīm negācijām, izliekot tās publiskā telpā. Varbūt uz kādu

brīdi viņam kļūst labāk. Bet vai to vajag kriminalizēt? Nē, protams, cilvēkus vajag audzināt, nenoliedzami. Vai katru vajadzētu ielikt cietumā, tas ir tāds diskutējams jautājums.” (T 124)

Pieci intervētie tiesneši un seši prokurori atbalsta apmācības. Viens no šiem tiesnešiem sniedz šādu redzējumu šim risinājumam:

“Jā, specifiskās apmācības. Pirmās instances tiesas tiesnešiem kādu īpaši. Kaut kādiem konkrētiem tiesnešiem vairāk specializēties šajā jomā. Tas nebūtu tik dārgi. Pie tam šīs apmācības būtu vēlamas ne tikai individuāli tiesnešiem, bet kombinēti ar prokuroriem, Drošības policijas izmeklētājiem, tas ir veiksmīgāk. [...] Dažādu kāzusu risināšana. Tad arī parādās jautājumi un problēmas. Droši vien daudzus neapmierina tiesas redzējums, rezultāts, ka viņi nav redzējuši.” (T 131)

“Apmācības vienmēr nāktu par labu arī prokuroriem, jo šo lietu nav daudz, un tās tiešām ir specifiskas lietas. Un apmācības, es domāju, ne tikai prokuratūrai būtu labi, bet arī policijai un tiesai. Iespējams arī tāda grāmata (rokasgrāmata) noderētu. Kaut arī ir Augstākās tiesas apkopojums par nacionālā naida kurināšanu, izraisīšanu, kur ir analizēti šāda veida noziedzīgie nodarījumi, bet, ja būtu tāda rokasgrāmata, kāpēc gan ne.” (P 126)

Pieci intervētie tiesneši un pieci prokurori uzskata, ka ir nepieciešama vadlīniju rokasgrāmatas izstrāde. Viens no šiem tiesnešiem par vadlīniju rokasgrāmatu izsakās šādi:

“Arī tā nekad nav par skādi. Jo vairāk ir šādu juridisko rakstu vai nu kādu vadlīniju, vai tiesu prakses apkopojumu, mēs esam tikai “par”. Tas atvieglo mūsu dzīvi.” (T 141)

“Vadlīniju rokasgrāmata – tas būtu ļoti labi, vienīgi, kas var to uzņemt. Jo tad vajag apvienot un izdarīt kaut kādus secinājumus gan mūsu valstī, kas notiek, gan arī paņemt pieredzi no citām valstīm, lai mums būtu vieglāk.” (P 134)

Viens tiesnesis izteica ideju, ka būtu nepieciešams apkopojums, kurā būtu Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, kā arī citu valstu “labākā” prakse, “naida noziegumu” lietu identifikācijai un izmeklēšanai:

“Jā, šeit mēs varētu varbūt runāt par Eiropas Savienībā esošo valstu tiesu prakses apkopojumu un izdošanu Latvijā valsts valodā, lai varētu redzēt, kādos gadījumos arī citās valstīs tiek atzīts, ka ir noticis šāda veida noziegums.” (T 130)

Līdzīgu nostāju pauž arī zvērinātie advokāti:

“Advokātiem būtu noderīgi semināri vai specifiskas apmācības, kur vairāk izskaidrotu, ja tās lietas ir maz un profesionāli pietrūkst zināšanu.

Arī vadlīniju rokasgrāmata noderētu, jo tad, kad tu saskaries ar šīm lietām, nav tā tiešā prakse, kur paskatīties, lai noskaidrotu, kā piemērot šo pantu.

Kriminālpolitika kopīgi nav jāmaina, tā ir pozitīva.” (A 138)

“Vadlīniju rokasgrāmata palīdzētu ne tikai advokātiem, bet arī tiesnešiem, prokuroriem, izmeklētājiem. Īpaši, ja tā ir ilustratīva, ar konkrētiem piemēriem. Tas varētu palīdzēt izprast tiem, kam nav līdz galam izpratnes vai šaubas kādas, tad ir pazīmes, kam jāpievērš īpaša uzmanība.” (A 144)

Visi Valsts policijas darbinieki uzskata, ka Vadlīniju rokasgrāmatas palīdzētu policijas darbiniekiem uzlabot kriminālprocesa veikšanu “naida noziegumu” lietās, astoņi aptaujātie atbalsta specifisko apmācību veikšanu un divi – jaunas kriminālpolitikas īstenošanu šajā jomā.

Viens Valsts policijas darbinieks norāda, ka ir nepieciešams veikt *“apkopojumu, kā tieši izmeklēt šos noziedzīgos nodarījumus. [Intervijas veicējs: Vadlīniju rokasgrāmatu?] Tieši tā! Tieši Kriminālpolicijai, jo tagad Kriminālpolicija nodarbojas ar visiem procesiem un tā kā saskarsme ir ļoti maza ikdienā, tad būtu labi zināt, kā virzīties tālāk, ko vajag, lai savāktu pilnīgi visus pierādījumus, lai personu sauktu pie atbildības.”*

(VP 148)

“Kā jau minēju, lai izmeklētu šo lietu kategoriju, nepieciešama pieredze. To var izdarīt, apmācot cilvēku, kā pareizi rīkoties šajās situācijās. Latviešu valodā nav pieejamas literatūras, kas ir no kriminālistikas puses, kur būtu izskaidrots, kā tieši nepieciešams izmeklēt. Nebūtu slikti, ja būtu vadlīniju rokasgrāmata šajā jomā.” (VP 147)

“Būtu labi apmācīt policijas darbiniekus speciāli par to, kas izraisa naidu. Mēs ļoti maz zinām par bēgļiem, par viņu dzīvi, par cilvēku mentalitāti, par īpašībām. Ja mēs zinām, kā dzīvo citi cilvēki, citas rases un nācijas, tad mēs vairāk zināsim, ko no viņiem gaidīt, kā ar viņiem runāt utt. Mums ļoti maz pieredzes un zināšanu šajā jomā. Vadlīniju rokasgrāmata arī būtu labi.”

(VP 150)

“Ņemot vērā, ka ir ļoti maz reģistrēto notikumu par naida noziegumiem, iespējams, ka tas ir atkarīgs no tā, ka cilvēki nevēršas ar šādiem iesniegumiem. Paši mēs faktus nemeklējam. Tāpēc varbūt būtu noderīgas nevis apmācības, bet rokasgrāmata vai vadlīnijas, ko konkrētam inspektoram būtu jādara, ja

viņš saņem šādu iesniegumu no cietušā vai no personas, kurai ir informācija par gadījumu. Kā rīkoties, lai nebūtu novilcināšanas.” (VP 145–146)

12. Citi komentāri.

Viens tiesnesis atzīmēja, ka, viņaprāt, nacionālā un rasu naida izraisīšana ir “diezgan plaša problēma”:

“Var pastāstīt to, ka principā rasu naidis un nacionālais ir diezgan plaša problēma. Varbūt tā netiek afišēta. Ikdienā saskāros. [...] Ir gadījies. Mums [pilsētas nosaukums] vispār nav neviena iedzīvotāja negroīdu rases. Piemēram, iebrauc kāds nēģeris, latviski sakot, principā viņam nākas saskarties ļoti bieži ar nepatīkamiem izsaučieniem. Es biju pats pieredzējis. Mums bija te tā amerikāņu mūzikas skolotāja, afroamerikāniete. Staigāja pa ielām, un puikas, tie bija bērni, principā... šādi uzsaucieni... Es nezinu, varbūt administratīvā atbildība varētu kaut ko līdzēt par šiem pārkāpumiem. Varbūt tādos gadījumos varētu iztikt ar administratīviem sodiem, nevis kriminālsodiem, un tas arī būtu daudz efektīvāk. [...] tas arī vienkāršāks process, lētākas izmaksas. [...] Arī audzināšana ir vajadzīga. Ir arī tādi vēsturiski aizspriedumi radušies tautām, arī šeit vietējiem, piemēram, par attiecīgām kaut kādām nacionālām grupām: čigāniem, ebrejiem... To tā īpaši neafišē, bet tas pastāv.” (T 125)

Daži aptaujātie prokurori interviju laikā atklāti dalījās ar saviem uzskatiem un sajūtām, kas radušies pamatojoties uz informācijas trūkumu, nereti arī sabiedrībā pastāvošiem aizspriedumiem un stereotipiem pret patvēruma meklētājiem, migrantiem un LGBT³⁰personām.

“Tas ir nepierasti, biedējoši mūsu cilvēkiem. Saskatījušies ziņas. Tas, kas virmo televīzijā, masu medijos, ziņās par viņu darbiem. Kā Vācijā raksta, kā izvaro sievietes un tā. Protams, arī man kā mātei, man ir divas meitas, es arī pie sevis domāju. Ja viņi šeit masveidā būs, cik liela tā Latvija ir. Pat nevajag daudz viņus te uz ielām. Tad es sāku domāt, kā manu bērnu drošībā līdz skolai nogādāt. Aizspriedumi, jā. Šeit ir tā otrā galējība, bet mēs visi esam cilvēki. Vai jūs, neņemot likumu, jums nerodas kaut kādas tāda veida dumjas domas? Katram ir kaut kur, kaut kā, bet tas jau nenozīmē to, ka man pret viņiem ir naidis, ka es viņus nicinu un noskaņošu vai vēl kaut ko. Tās ir bailes. Aizspriedumi – tās ir bailes, nezināšana, nesaprašana. Biedē tas, kas nav zināms, nepazīstamais.” (P 133)

Daži aptaujātie ir norādījuši uz nepieciešamību veikt preventīvus pasākumus, lai nepieļautu “naida noziegumus”:

---

30 Lesbietes, geji (homoseksuāli), biseksuāli un transpersonas.

“Es domāju, ka, lai izskaustu šādas situācijas, man tomēr gribētos, ka masu saziņas līdzekļos laiku pa laikam arī runātu, stāstītu cilvēkiem. Es pieļauju, ka daudzi pat neaizdomājas par to, ko viņi dara un kādas sekas tas var izraisīt. Ka būtu tomēr ziņās vai nu jāstāsta, vai varbūt izglītojoši raidījumi, raksti, proti, tajos pašos interneta portālos, laiku pa laikam tomēr būtu uz kaut kādu piemēru pamata jāstāsta – jūs domājiet, ko jūs dariet. Un varbūt daudzi aizdomāsies. Protams, ir citi, kas nelasīs šo rakstu, citi izlasīs. Skolās par to būtu jārunā. Tas ir cilvēkiem jāstāsta, jo es pieļauju, ka vienkārši nezina. Nezina par to, ka tas ir krimināli sodāms pārkāpums. [...] Vismaz jaunākā paaudzē ir arī noteikti jā māca, jāstāsta, un vēl jo vairāk tomēr mums cilvēki brauc uz citām valstīm... Saskarsme kļūst ar vien lielāka, un šie jautājumi var kļūt arvien arī būtiskāki. Arī kaut vai šobrīd ar tiem bēgļu jautājumiem. Tas viss ir saistīts. Tāpēc, lai mēs izvairītos no kaut kādām ļoti nepatīkamām situācijām, vienkārši ir jārunā un jāstāsta.” (T 141)

“Ja runājam par interneta komentāriem, tur liela loma ir interneta portāliem. Agrāk laikam vispār nevajadzēja autorizēties un tad brīvi rakstīja. Tagad daudz kur ir jāautorizējas un cilvēks vairāk domā.” (P 122)

“Ņemot vērā šo bēgļu kustību tagad Eiropā, viens no tādiem soda veidiem varētu būt piespiedu darbi bēgļu nometnē. Lai viņi redz, ka tie cittautieši vai citas rases pārstāvji arī ir cilvēki, nav no mēness vai no meža. Jo, manuprāt, ikvienam ir jāciena citas valsts kultūra, paražas, jārespektē reliģiskie apsvērumi. Jo es nodomāju, ka mūsu sabiedrība kā tāda ir degradēta, slima un neizglītota. Problēma ir, ka atsevišķi cilvēki vai nu ģimenes apstākļu dēļ, vai alkohola reibumā, un šāda agresijas izpausmes cēloņi patiesībā nav šie jautājumi, bet pavisam citi kaut kādi.” (A 137)

“Domāju, ka, salīdzinot ar citām valstīm, Latvijā mums ir pozitīvi rādītāji, jo mūsu sabiedrība tomēr ir pietiekami toleranta vienam pret otru. Priecē, ka nav dzirdami fiziskās vardarbības gadījumi. Protams, var runāt par runas kultūru interneta vietnēs, bet tas ir liels process, sākot no skolām, beidzot ar izglītības pasākumiem. Un, protams, pašu interneta nodrošinātāju un žurnālistu ētikas atbildības jautājums. Preventīvie pasākumi vienmēr ir noderīgi.” (A 144)

Secinājumi un priekšlikumi

Intervējot tiesnešus, prokurorus, zvērinātus advokātus un Valsts policijas darbiniekus (amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm) par “naida noziegumiem” tika apzināta viņu pieredze (atkarībā no nodarbošanās – veicot kriminālprocesu, veicot kriminālvajāšanu, īstenojot personas

aizstāvēšanu, izskatot lietas) un apkopoti secinājumu un priekšlikumu formā viņu viedokļi par normatīvo regulējumu un to piemērošanu.

1) Visiem 20 aptaujātajiem tiesnešiem (7), prokuroriem (7) un zvērinātiem advokātiem (6), izņemot vienu, bija pieredze kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 78. pantu par nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu. Visiem aptaujātiem Valsts policijas darbiniekiem (10) bija pieredze kriminālprocesos, kas tika uzsākti saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu par naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ. Lielākajai daļai aptaujāto šādu lietu skaits ierobežojās ar vienu vai divām lietām. Lielākā daļa aptaujāto arī norāda, ka Krimināllikuma 78. pants "Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana" ir visbiežāk pielietojamais pants, salīdzinot ar Krimināllikuma 149¹. pantu "Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana" un 150. pantu "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana".

2) Nevienam aptaujātajam nebija pieredzes lietās par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu (Krimināllikuma 149¹. pants) un lietās, kur tika konstatēts atbildību pastiprinošs apstāklis, kad noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkts).

3) "Naida noziegumi" Latvijā galvenokārt izpaužas kā naida runa – aizvainojoši komentāri un publikācijas internetā, kas vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas rases, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības vai jebkuru citu pazīmju dēļ, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu.

4) Sadarbība starp policiju un prokuratūru respondentu atbildēs tiek raksturota vispārīgi, bez iedziļināšanās konkrēto "naida noziegumu" izmeklēšanā, kas varētu būt izskaidrojams ar samērā nelielu kriminālprocesu skaitu. Analizējot aptaujāto teikto, jākonstatē, ka kopumā sadarbība starp policiju un prokuratūru respondentu atbildēs, ar nelieliem izņēmumiem, tiek raksturota pozitīvi.

5) Daļa aptaujāto ir norādījuši uz dažādām praktiskām un procesuālām problēmām, kas saistītas ar noziedzīgā nodarījuma sastāva konstatāciju. Krimināltiesībās ar noziedzīga nodarījuma sastāvu saprot Krimināllikumā paredzēto visu objektīvo un subjektīvo pazīmju kopumu, kas nepieciešams un pietiekams, lai atzītu kaitīgu nodarījumu par noteikta veida noziedzīgu nodarījumu. Noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes

iespējams sadalīt divās grupās: objektīvajās un subjektīvajās pazīmēs. Krimināltiesībās noziedzīga nodarījuma sastāva analīzei tiek izdalīti četri noziedzīga nodarījuma sastāva elementi: noziedzīga nodarījuma objekts, nodarījuma objektīvā puse, noziedzīga nodarījuma subjekts un nodarījuma subjektīvā puse. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir personas iekšējā attieksme pret ārējā pasaulē objektīvi notiekošo. Krimināltiesību teorijā tiek izdalītas šādas noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmes: vaina nodoma vai neuzmanības formā, motīvs un mērķis (nolūks). Krimināllikuma 78. panta un 150. panta sastāvs pēc savas konstrukcijas paredz nodoma kā subjektīvās puses elementa esamību. Naida izraisīšana no subjektīvās puses vienmēr ir tišs nodarījums, un to raksturo tiešs nodoms. Vainīgais apzinās, ka darbības vērstas uz naida izraisīšanu, un vēlas to. Tieši uz nodoma konstatāciju kā uz vienu no problēmjautājumiem šajos noziedzīgos nodarījumos norāda aptaujātie.

6) Vairāki aptaujātie norādīja, ka tiesību piemērotājam jāpārliciecinās, ka konkrētajā situācijā nodarījums ir vērsti pret kādu grupu, nevis pret šīs grupas pārstāvi, pamatojoties tikai uz personisku nepatiku. Prettiesiskās darbības mērķtiecība atšķir aicinājumu no personiskā viedokļa paušanas par valstiskiem, politiskiem un nacionāliem jautājumiem ģimenes vai draugu lokā veiktajās sarunās. Vērtējot notikumus, kas ir "uz robežas", krimināltiesību normu piemērotājam jāievēro Kriminālprocesa likuma 19. pantā nostiprinātais nevainīguma prezumpcijas princips, kurš starp citu noteic, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Atbilstoši Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrajai daļai pierādīšanas pienākums ir apsūdzētajam, ka visas šaubas tulkojamas apsūdzētā labā, ka apsūdzētajam ne tieši, ne netieši nav jāpierāda savs nevainīgums.

7) Sodāmais nodarījums Krimināllikuma 150. pantā definēts kā darbība, kas vēsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums. Prasība pēc būtiskā kaitējuma ietverta arī Krimināllikuma 149¹. pantā. Gandrīz visi aptaujātie uzskata, ka prasība pēc būtiskā kaitējuma, kas ietverta Krimināllikuma 149¹. pantā un 150. pantā aprūrina šo pantu piemērošanu. Liela daļa aptaujāto piedāvāja veikt uzlabojumus, konkretizējot un sniedzot skaidrojumus "būtiskā kaitējuma" un "citu ar likumu aizsargāto interešu" jēdzieniem, lai izvairītos no atšķirīgas interpretācijas.

8) Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 34. pantu procesa virzītājs var pieaicināt un ar lēmumu uzdot ekspertīzi veikt personai, kura nav ekspertīžu iestādes eksperts, bet kuras zināšanas un praktiskā pieredze ir pietiekama ekspertīzes izdarīšanai. Veicot ekspertīzes lietās par naida vai nesaticības izraisīšanu, kas saistītas ar personas nacionālo vai etnisko piederību, rasu vai reliģisko pārliecību (Krimināllikuma 78. pants), vai atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ (Krimināllikuma 150. pants), pieaicinātajam ekspertam jābūt pietiekamām zināšanām un praktiskajai pieredzei tieši šajā jomā, jāprot identificēt, atšķirt un norobežot abos pantos minētās darbības kā vienu no otras, tā arī no citiem Krimināllikumā paredzētiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Daži aptaujātie ir norādījuši, ka nepastāv vienoti kritēriji, pēc kuriem vadoties tiek piesaistīti eksperti, kas dažreiz tiesību piemērotājiem var izraisīt problēmas.

9) Līdz 2014. gada 28. oktobrim Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā par darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā, etniskā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, bija paredzēts brīvības atņemšanas sods uz laiku līdz desmit gadiem. Spēkā esošajā redakcijā par tādu pašu darbību soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. Par Krimināllikuma 78. panta trešajā daļā paredzēto darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa, paredzēts sods, kas saistīts ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem. Lielākā daļa aptaujāto tiesnešu, prokuroru, zvērinātu advokātu un Valsts policijas darbinieku pozitīvi vērtē tiesas piemērotos sodus. Viņi uzskata, ka spēkā esošais normatīvais regulējums ir pietiekoši efektīvs, nodrošinot, ka “naida noziegumu” izdarītāji tiek notiesāti par viņu veiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Analizējot aptaujāto teikto, jākonstatē, ka lietās par naida izraisīšanu, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, tiesas piemēroja sodus, kas nav saistīti ar reālu brīvības atņemšanu, bet noteica brīvības atņemšanu nosacīti, ar pārbaudes laiku. Pēdējo gadu laikā novērojama tendence, ka prokuratūra noslēdz ar apsūdzēto personu vienošanos par tai piemērojamo sodu, kas neapšaubāmi atvieglo tiesas darbu.

10) 2005.–2006. gadā Latvijā bija reģistrēti notikumi, kurus tiesībsargājošās iestādes ne vienmēr kvalificēja kā “naida noziegumus”, bet gan kā huligānismu (Krimināllikuma 231. panta pirmā daļa) vai kā

huligānismu, kas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu (Krimināllikuma 231. panta otrā daļa). Atbildot uz jautājumu spēkā esošā normatīvā regulējumu efektivitāti, nodrošinot, ka “naida noziegumu” izdarītāji tiek notiesāti tieši par “naida noziegumiem”, vairāki aptaujātie snieguši apliecinājumu tam, ka viņi spēj nošķirt Krimināllikuma 78. un 150. pantā minētās darbības no citiem Krimināllikumā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem.

11) Policijas darbības efektivitāte ir atkarīga no personu vēlmēm ziņot par noziegumiem policijai. Šajā ziņā “naida noziegumi” neatšķiras no citiem noziegumiem, jo policija ir atkarīga no sabiedrības vēlēšanās ziņot par noziedzīgiem nodarījumiem. Valsts policijas un Drošības policijas vadībai būtu jānodrošina tādu pasākumu veikšana, kas uzlabotu sabiedrības pārstāvju iespējas ziņot par noziedzīgiem nodarījumiem. Šajos pasākumos varētu ietilpt informācijas izplatīšana par iesniegumu pieņemšanas un izskatīšanas kārtību Valsts policijā un Drošības policijā. Būtu jādod iedzīvotājiem iespēja ziņot par “naida noziegumiem” internetā, izmantojot sociālajos tīklos jau esošus policijas kontus vai izveidojot jaunus. Policijai būtu nekavējoties jāreaģē uz šādiem iesniegumiem, jo šajos noziegumos liela nozīme ir tieši sākotnējām darbībām un policijas darbinieku spējām identificēt “naida noziegumus”. Atbildīgajiem dienestiem ir nepieciešams arī veikt monitoringu interneta tīklā ar mērķi konstatēt un atklāt “naida noziegumus”. Svarīgi arī, konstatējot naidīgu komentāru internetā, veikt pasākumus iegūtās informācijas saglabāšanai, jo komentāra sniedzējs publicēto informāciju var izdzēst.

12) Lielākā daļa aptaujāto uzskata, ka normatīvais regulējums ir efektīvs un ka nav nepieciešams grozīt normatīvus aktus. Priekšlikumi normatīvā regulējuma uzlabošanai pamatā ir saistīti ar būtiskā kaitējuma izskaidrošanas nepieciešamību vai ar tā izslēgšanu no Krimināllikuma 149¹. panta un 150. panta dispozīcijas. Vienlaikus daļa aptaujāto piedāvā likumdevējam izvērtēt iespēju papildināt normatīvo regulējumu vairākos virzienos:

12.1) Publiskajā telpā izplatītie aizspriedumi un stereotipi, kas aizskar cilvēku cieņu, iziet ārpus Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā, 1950. gada 4. novembra Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 10. pantā un ANO 1976. gada 23. marta “Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām” 19. pantā noteiktajām tiesībām uz vārda brīvību. Kaut arī aizspriedumi un stereotipi parasti nav vērtējami kā uzskati, kas apzināti vērsti uz nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā vai sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu, tie var kļūt par motīvu šādam noziedzīgam nodarījumam, līdz

ar to šādu uzskatu izplatīšana nav vēlama. Turklāt saskaņā ar Eiropas Padomes Ministru komitejas sniegto “naida runas” skaidrojumu tā “pārklāj visas izteiksmes formas, kas izplata, mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot: neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem”. Vairāki aptaujātie ir norādījuši, ka būtu lietderīgi paredzēt administratīvo atbildību par sociālai grupai piederīgo personu goda publisku aizskaršanu vai cieņas publisku pazemošanu atkarībā no šo personu dzimuma, vecuma, invaliditātes, rases, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības vai jebkuru citu pazīmju dēļ.

12.2) Personas tiesību un pamatbrīvību izmantošanai jeb īstenošanai jābalstās uz vienlīdzību. Spēkā esošais normatīvais regulējums paredz dažādus sodus par nacionālā, etniskā, rasu un reliģiskā naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants) un par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants). Atšķiras arī šo noziedzīgu nodarījumu institucionālā piekritība. Krimināllikuma 78. pants ir ietverts IX nodaļā “Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds”, kas ir Drošības policijas piekritībā. Savukārt Krimināllikuma 150. pants ir ietverts XIV nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām”, kas ir Valsts policijas kompetencē. Aptaujātie ir piedāvājuši vairākus risinājumus. Viņuprāt būtu lietderīgi veikt grozījumus Krimināllikumā un pielīdzināt par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants) paredzētās soda sankcijas sankcijām, kas paredzētas par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants). Otrais risinājums būtu apvienot abus pantus vienā, iekļaujot jaunizveidoto pantu Krimināllikuma X nodaļā “Noziegumi pret valsti” vai kādā citā nodaļā pēc likumdevēja ieskatiem.

12.3) 2014. gada 25. septembrī tika veikti grozījumi Krimināllikuma 48. panta “Atbildību pastiprinošie apstākļi” pirmās daļas 14. punktā. Spēkā esošajā redakcijā atbildību pastiprinās tas apstāklis, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ. Likumdevējam būtu jāizvērtē priekšlikums paplašināt panta dispozīciju, nosakot par atbildību pastiprinošo apstākli to, ka noziedzīgs nodarījums ir izdarīts uz identitāti balstītu motīvu dēļ.

13) Lielākā daļa aptaujāto tiesnešu, prokuroru, zvērinātu advokātu (izņemot vienu) un Valsts policijas darbinieku norāda, ka spēkā esošais normatīvais regulējums ļauj personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, realizēt šīs tiesības visās lietās.

14) 2017. gada 4. augustā ar Valsts policijas pavēli Nr. 3487 tika apstiprinātas "Vadlīnijas "naida noziegumu" identifikācijai un izmeklēšanai". Lielākā daļa interviju tika veikta pirms šī dokumenta apstiprināšanas. Aptaujātie kopumā atbalstīja vadlīniju rokasgrāmatu, tiesas prakses apkopojumu un citu metodisko materiālu izstrādi un izmantošanu darbā.

15) Lielākā daļa aptaujāto norādījusi uz nepieciešamību veikt apmācību Valsts policijas darbiniekiem – amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm, lai nodrošinātu profesionālu darbību "naida noziegumu" konstatēšanā un izmeklēšanā. Šī apmācība nepieciešama kā jaunpieņemtajiem darbiniekiem, tā arī darbiniekiem, kuriem ir jau ilgāka darba pieredze tiesībsargājošās iestādēs. Apmācība jāveic kā ierindas darbiniekiem, tā arī virsniekiem, ieskaitot policijas vadību teritoriālās struktūrvienībās. Apmācības veikšanu būtu lietderīgi uzticēt Valsts policijas koledžas amatpersonām, iesaistot nevalstiskās organizācijas (biedrības) ar pieredzi šajā jomā. Apmācība nepieciešama arī tiesnešiem, prokuroriem un zvērinātiem advokātiem. Jāizvērtē iespēja visām iesaistītajām pusēm rīkot kopīgās mācības.

2017.GADA DECEMBRIS

Hate & Hostility Research Group - University of Limerick – *(Ireland)*
In IUSTITIA *(Czech Republic)*
Irish Council for Civil Liberties
Latvian Centre for Human Rights
Umeå University *(Sweden)*
University of Sussex *(United Kingdom)*

LATVIJAS CIVĒKTIESĪBU CENTRS

PROJEKTS TIEK LĪDZFINANSĒTS NO EIROPAS KOMISIJAS TIESĪBU, VIENLĪDĪBAS UN PILSONĪBAS PROGRAMMAS LĪDZEKĻIEM, KĀ ARĪ AR SABIEDRĪBAS INTEGRĀCIJAS FONDA ATBALSTU NO VALSTS BUDŽETA LĪDZEKĻIEM "NVO LĪDZFINANSĒJUMA PROGRAMMAS" IETVAROS.

